

ORTAK ATASÖZLERİNİN HİKÂYELERİ: FARSÎ-KURMANCÎ-ZAZAKÎ -5- KADIN HİLESİ

Gotinên Pêşyan ên Hevpar û Çîrokên Wan Di
Farsî, Kurmancî û Zazakî de -5-
Stories of Common Proverbs:
Persian-Kurmanji-Zazakî -5-

Hasan ÇİFTCİ¹

Özet

Bu makale karşılaştırmalı halk edebiyatıyla ilgilidir. Ortadoğu'nun eski halklarının dillerinden Farsça, Kurmancî ve Zazakî'de ortak atasözlerinin hikâyelerini ve kaynaklarını konu edinmektedir. Yer yer atasözleriyle ortak olan Arapça ve Türkçe atasözlerine de yer verilecektir.

Atasözleri halkların tarihi süreçte şekillenen yaşam biçimini, adet ve geleneklerini ifade eden yasalar hükmündedir. Atasözleri yüzyılların geçmesiyle şekillenir ve toplumun ahlâkî, dinî ve dünyevî değerlerini ifade ederler. Toplumun tarihsel kültürünü kuşaktan kuşağa aktarırlar.

Bazı kadın tiplerinin hilesi/şerri (fendê/şerrê jinan; weyin/ şer cinîyân) ile ilgili olan bu makale ve aynı konuyla ilgili seri halde yayımlanacak diğer makaleler adı geçen Müslüman halkların düşünsel, dilsel ve kültürel ortak değerlerine de ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Atasözlerinin hikâyeleri, kadının fendi, ortak atasözleri, Farsça, Kurmancî, Zazakî.

1 Prof.Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi (hciftci62@hotmail.com).

Kurte

Ev gotar bi edebiyata gelêrî ya berawirdî re têkildar e. Çavkanî û çîrokên gotinên pêşîyan ên hevpar ên Farsî, Kurmancî û Zazakî ku zimanên qedîm ê neteweyên Rojhilata Naverast in, di hundirê xwe de dihevwîne. Car caran dê behsa gotinên pêşîyan ên Tirkî û ‘Erebî yên hevpar jî bête kirin.

Gotinên pêşîyan di nava pêvajoya dîrokê de weke zagonên neteweyan e ku şiklê jîna wan, kevneşopî û ‘edetên wan destnîşan dikin. Gotinên pêşîyan di nava sedsalên dûr û dirêj de dişikilin û nixxên dunyewî, dinî û exlaqî yên civakan berpêş dikin. Çanda dîrokî ya civakê ji nifşekê derbasî nifşên din dikin.

Ev meqale ku der barê fendê/şerre jinan e (weyin/şer cinîyan) de ye û destpêka rêzemeqaleyan e ku dê li ser heman babetê rawestin, armanc dike nixxên fikrî, zimanî û çandî yên hevpar ên neteweyên misilman ronî bike.

Peyvên Sereke: Çîrokên gotinên pêşîyan, gotinên pêşîyan ên hevpar, Farsî, Kurmancî, Zazakî

Abstract

This article is about comparative folk literature. It deals with the story of the common resources of the languages of the ancient peoples of the Middle East such as Persian, Kurmanji and Zazakî. It will partly touch on the common Arabic and Turkish proverbs.

Proverbs are the rules that express lifestyles, customs and traditions of the peoples which are formed along the centuries. Proverbs are shaped by the passing of centuries and they express moral, religious and worldly values of the society. They transfer the historical culture of the society from generation to generation.

This article and other articles which are going to be published on the same subject in series will enlighten intellectual, linguistic and cultural common values of the Muslim peoples.

Keywords: the story of proverbs, common sayings, Persian, Kurmanji, Zazakî, Turkish

Giriş: Bu makale seri halde yayımlanması düşünülen Kurmancî, Zazakî ve Farsî ortak atasözleriyle ilgili makalelerin beşincisidir. Diğerleri daha önce Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi'nin farklı sayılarında yayımlanmış ve ilgili bazı ortak atasözleri konu, düşünce (anlam) ve biçim açısından analiz edilmişti. Bu makalede de bazı İslâm milletleri kültüründe ortak olan ve Türkçede kadın fendi, kadın şerri; Zazakî'de şêr cinî, fênd cinî, weyin cinîyan; Kurmancî'de şerê jinan, fendê jinan, fêlbaziya jinan, weynên jinan; Farsça'da

mekr-ê zenân, *keyd-ê zenân*, *hîle-ê zen* şeklindeki ifadeleri içeren ortak deyim ve atasözleri incelenecektir.

İyi-kötü, dürüst-hilekâr/sahtekâr/ikiyüzlü, vefalı-vefasız, ahlâklı-ahlâksız, doğru-yalan, iffet-iffetsizlik vs. ahlâkî kavramlar cinsiyete göre değişmez. Yine de ataerkil anlayışın çok baskın olduğu toplumlarda adı geçen ahlâkî kavramların bir kısmı söz konusu olduğu zamanlarda daha çok kadın akla gelmektedir. Bu algının tarihsel ve kültürel izleri yüzlerce belki de binlerce yıl öncesine dayanmaktadır.

Kadınla ilgili bu ayrımcı anlayış tarih boyunca hemen hemen bütün kavimlerin kültüründe az-çok var olmuş ve izleri hikâyelere, atasözlerine ve deyimlere de yansımıştır. Burada da konuyla ilgili var olan ortak kültürel malzeme (atasözleri, deyim hikâyeleri) aktarılmaya ve analiz edilmeye gayret edilecektir.

Bütün kavimlerin kültüründe her zaman toplumsal yaşamda varlığını sürdüren bazı erkek veya kadın tiplerinin kurnazlığını, hilesini, tuzağını, şerrini vb. niteliklerini eleştiren atsözü ve hikâyeler mevcuttur. İslâm coğrafyası ve bilhassa Ortadoğu coğrafyası halkları kültüründe de tarihi süreçte değişim geçirmekle birlikte genelde birbirleriyle örtüşen ve kısmen de farklı olan mevzuyla ilgili çok sayıda atasözü, deyim ve bunlarla ilgili sözlü ve yazılı hikâye mevcuttur. Genellikle birbirleriyle örtüşen ilgili hikâyelerin çoğunun asıl kaynakları Eski Hint veya İran menşeli olmak üzere *Binbir Gece Masalları*, *Sindbâd-nâme* (Türkçe’de *Yedi Vezirler ve Yedi Âlimler*), *Kelile ve Dimne*, *Tûtî-nâme* ve *Cevâmi’u’l-hikâyât* ve benzeri eski kaynaklara dayanmaktadır. Söz konusu hikâyeler sonraki yüzyıllarda yazılan kitaplarda veya yapılan çevirilerde yazarların, çevirmenlerin veya kâtiplerin düşünceleri, sanat anlayışları ve üsluplarına ilave olarak; halkların şifâhî anlatımlarına göre zamanla bir takım değişimlere uğramıştır; bir kısmına ilaveler yapılırken, bir kısmı kısaltılmış veya kahramanları değiştirilmiştir.

Bu konularla ilgili Farsça’da, Osmanlı Türkçesi’nde ve Kürtçe’de de çok sayıda yazılı ve sözlü hikâye vardır. İleride de görüleceği gibi hikâyelerden veya atasözlerinden bazısının birden fazla versiyonu aktarılacaktır. Yahut konu gereği bazı atasözleri yerine göre tekrar verilecektir. Aynı hikâyenin farklı versiyonlarını aktarmaktan amacımız zamanla o versiyonlardan bazısının kaybolmasını önlemek ve Ortadoğu halklarının kültürel etkileşimleri üzerinde çalışacak araştırmacılara karşılaştırmalı edebiyat ve kültür alanında daha fazla malzeme sunmaktır. Aynı durum atasözleri için de geçerlidir. Şunu da belirtmekte fayda vardır: Bir atasözü ya da deyim hikâyesini tesbit etmeye çalışırken önce klasik kaynaklara başvurulmuş ve çağdaş olanları da ihmal edilmemeye çalışılmıştır.

Örneğin Farsça alanla ilgili önemli eserler kaleme almış olan Muhammed Hablerudî (XI/XVII. yüzyılda yaşamış), *Kulliyât-ê Câmî’u’l-temsîl* adlı eserinde

aşağıdaki Farsça üç atasözünü zikrettikten sonra *Hîletu'n-nisâ* (*Kadınların hilesi*) adında bir kitap yazan âlimin bir kadınla hikâyesine yer vermiştir.²

مکر زن ابلیس دید و بر زمین بینی کشید.

Mekr-ê zen iblis dîd û ber zemîn bînî keşîd.

İblis, karı tuzağını/hilesini gördü ve pes etti (yere kapandı).

مکر از زنان و تلبیس از شیطان است.

Mekr ez zenân û telbîs ez şeytân.

Tuzak karılardan, vesvese şeytandan.

مکر زن را خر نکشد.

Mekr-ê zen-râ xer ne-keşed.

Karı hilesini eşek bile çekemez.

Konunun uzmanı İranlı çağdaş yazar Hasan Zûlfiqârî de *Dâstânhâ-yê Emsâl* adlı eserinde, birinci atasözünün *temsili* için aynı hikâyeyi vermiştir.³ Halk hikâyeleri uzmanı Encû-yê Şîrâzî de *Kadının tuzağı ve hilesi* başlığıyla aynı hikâyenin (biri epeyce değiştirilerek yeni kahramanlar eklenmiş) iki farklı versiyonuna yer vermiştir.⁴ İleride görüleceği gibi Ortadoğu'nun Müslüman halkları arasında yayılan bu hikâye aslında en eski kaynaklardan *Binbir Gece Masalları* ve *Sindbâd-nâme* gibi kitaplarda da yer almıştır.

I. İlgili Ortak Atasözleri

Aşağıda görüleceği üzere, burada konuyla ilgili verilecek Türkçe, Farsça, Kurmancî ve Zazakî bazı ortak atasözlerinde ve ileride aktarılacak ilgili hikâyelerde bir kısım kadın tiplerinin kurnazlığı, fendi, tuzağı, hilesi, şerri gibi hususlar öne çıkmaktadır. Bazısında da kadınlar arasından dul kadınların ve bilhassa kısmen kocakarıların bu hususlarda daha usta olduklarına dikkat çekilmektedir.

Örneğin aşağıdaki Farsça, Türkçe, Kurmancî, Zazakî gibi farklı dillerdeki atasözünün (elbette başka varyantları da vardır) anlam, cümle yapısı ve kullanım alanının hemen hemen aynı olması oldukça ilginçtir. Bu durum, sözkonusu dilleri konuşan halkların kültürel açıdan birbirlerinden ne kadar çok etkilendiğini ve kadının ailede ve sosyal hayatta nasıl etkin bir rol üstlendiğini gözler önüne sergilemektedir.

این زن است که مرد را خراب می کند یا می سازد.

F: Erkeği/ Adamı rezil eden de kadındır, vezir eden de.⁵

2 Muhammed Hablerudî, *Kulliyât-i Câmi'u'l-temsîl*, Tahran ts., 359-363.

3 Hasan Zûlfiqârî, *Dâstânhâ-yê Emsâl*, İntişârât-ê Mâzyâr, Tahran 1384 hş., 783-84.

4 Seyyid Ebû'l-Qâsim Encû-yê Şîrâzî, *Qissehâ-yê İrânî*, Emîr Kebîr, Tahran 1376 hş., I, 193-198.

5 Behmen-ê Dihqân, *Ferheng-i Câmi'-i Zarbu'l-meselhâ-yê Fârsî*, Tahran ۱۳۸۳ hş., 592.

T: Erkeği vezir eden de kadındır, rezil eden de.

K: Jin bixwaze, mêrê xwe dike wezîr jî, dike rezîl jî.

Z: Cinî biwazû kî kena rezil'iz, kî kena wezîr'iz.

Şimdi asıl konuyla ilgili atasözlerine bakalım ve ardından hikâyelerine yer verelim:

1.Farsça:

مکر زن ابلیس دید و بر زمین بینی کشید.

Mekr-ê zen iblîs dîd û ber zemîn bînî keşîd.

İblis, karı tuzağını/hilesini gördü ve pes etti (yere kapandı).⁶

مکر از زنان و تلبیس از شیطان است.

Mekr ez zenân û telbîs ez şeytân.

Tuzak karılardan, vesvese şeytandan.

مکر زن را خر نکشد.

Mekr-ê zen-râ xer ne-keşed.

Karı hilesini eşek bile taşıyamaz.

مکر زن از مکر شیطان بدتر است.

Mekr-ê zen ez-mekr-ê şeytân bedter-est.

Kadın hilesi/tuzağı şeytan hilesinden beterdir.⁷

مکر زنان بار خران است.

Mekr-ê zenân bâr-ê xerân-est.

Kadın hilesi/tuzağı eşek yüküdür.

مکر زنان بار خران، خر نبره من چه کنم؟

Mekr-ê zenân bâr-ê xerân; xer ne-bere men çê konem?

Kadın hilesi/tuzağı eşek yükü; eşek götürmese ben ne yapayım?

مکر زن چهل شتر بار است.

Mekr-ê zen çihil şutur-bâr est.

Kadın hilesi/tuzağı kırk deve yüküdür.

مکر زن صد ریشه دارد.

Mekr-ê zen sad rîşe dâred.

Kadın hilesinin/tuzağının yüz kökü (türü) vardır.

مکر آخر زن گریه است.

Mekr-ê âxer-ê zen girye est.

6 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

7 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

Kadının son hilesi/tuzağı ağlamaktır.^{8,9}

حيله کار زن است و ربه.

Hîle kâr-ê zen est û rubâh.

Hile kadınla tilkinin işidir.¹⁰

زن خوب آدم را بالا می برد، زن بد به خاک سیاه می نشاند.

Zen-ê xûb âdem-râ bâlâ mî-bered, zen-ê bed be-xâk-ê siyâh mî-nişâned.

İyi kadın, insanı yüceltir; kötü kadın, kara çula oturtur.¹¹

کپنک گوش کن از مکر زنان، حالا حاضر کن صد من زعفران!

Kepenek gûş kun ez-mekr-ê zanân; hâlâ hâzır kun sad men za'ferân.

Karılar tuzağına dikkat kepenek!

Şimdi yüz men safran hazırla kepenek!¹²

اندَرین صندوق جز لعنت نبود.

Enderîn sendûq cuz le'net ne-bûd.

Bu sandıkta lânetten başka bir şey yoktu.¹³

از درخت امروز پایین بیا تا درست ببینی

Ez-dirext-ê umrûd pâyîn biyâ tâ rast bînî.

Armut ağacından aşağı in ki doğru göresin.¹⁴

2.Arapça:

النِّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ.

en-Nisâ'u hebâ'ilu's-şeytân.

Kadınlar şeytan'ın tuzaklarıdır.¹⁵

3.Türkçe:

İnanma yaz gününün yağmuruna, yağar yağar arkasından gün doğar; inanma dul kadının ağzına ağlar ağlar, gözüyle er dener.¹⁶

Dul karı, şeytan karı; aldatır, alır bekârı.

8 Bu atasözleri için alfabetik olarak bk. Hasan Zülfiqârî, *Ferheng-ê Bozorg-ê Zêrbu'l-Meselhâ-yê Fârsî*, I-II, Tahran 1388 hş.

9 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

10 Bk. Dêhxodâ, Ali Ekber, *Emsâl u Hikem*, I-IV, Emîr Kebîr, 1363 hş., II, 703; Yurtbaşı, 173.

11 Dihqân, 592.

12 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

13 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

14 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

15 el-Meydânî, Ebî'l-Fazl b. Ahmed b. Muhammed, en-Nisâbü'rî, *Mecmau'l-emsâl* (tahkik, Muhammed MuhyuddînAbdu'l-Hamîd), 1955, II, 340. Bu söz ibn Mesud'a nisbet edilmektedir.

16 Metin Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Ankara 1994, 89.

Kadın/ Karı, erkeğin şeytanıdır.

Karı şerri, kuru şerri.

Kadın var ev yapar, kadın var ev yıkar.

Karı, şeytanı şişeye koyar.

Kadının fendi erkeği yendi.

Şeytan, şeytan amma, kadın daha şeytan.¹⁷

Kadının kırk çırağı var, biri sönse biri yanar.¹⁸

4.Kurmancî:

Jin bixwaze, mêrê xwe dike wezîr jî, dike rezîl jî.

Kadın isterse kocasını vezir de eder, rezil de.

Jina çê mirov dike wezîr, jina xirap mirov dike rezîl.

İyi kadın insanı vezir eder; kötü kadın insanı rezil eder.

Mekrê jinê çil deve/hêştir nikarin bikişînin.

Kadın tuzağını kırk deve çekemez.

Xudê tu min ya xirav xaykî, şerê jina xaykî...

*Allah'im! Beni kötüden koru; kadın şerrinden koru...*¹⁹

Xwedê hifza min bike ji lewnê jina!

*Allah'im! Beni kadınların şerrinden koru.*²⁰

Fend û virên jinan barkirên ser kerê, ker di bin de mir û nemir.

Kadınların hilesi ve yalanını eşeğe yüklediler; az kalsın eşek ölecekti.

Ji fêlbaziya/ weyniyên jinan çiyayê Cûdî xwar bûye.

Kadınların hilesinden/Cudi dağı eğildi.

Xudê tu min ji şerê jina xaykî.

*Allahım! Beni kadın şerrinden koru.*²¹

Jin gî ne jin in û mêr gî ne mêr in.

Her kadın kadın değildir; her erkek de erkek.

Jin jî hene, jinkok jî hene.²²

*Kadın da var kadıncık da var.*²³

17 Bu atasözleri için alfabetik olarak bk. Nurettin Albayrak, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.

18 Yurtbaşı, 173, 259.

19 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

20 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

21 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

22 Bu atasözleri için bk. Bîlal Hesên, *Ji Wêjeya Gel: Pend û Peng*, 2008; Mehmet Oncu, *Gotinên Peşîyan*, İstanbul Kültür Enstitüsü Yayınları 2009; Mele Mehmûd Dêrşewî, *Miştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşîya*, (Latinize: Serbest Zaxoyî) Stockholm 1989; Amed Tîgrîs, *6762 Gotinên Peşîyan*, Weşanên Rewşen, Stockholm 2001.

23 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

5.Zazakî:

Cinîki estê, cinîki estê.

Cinîki estê, cüanîki estê.

Kadın da var, kadıncıklar da var.

Her cinîki cüanîke nêbena.

Her kadın yiğît/mert kadın olmaz.

Ciniu de bas nêbeno.

Kadınlarla baş edilmez.

Heq ciniya [arsız]e qıdıxê keşi nêkero.

Allah (arsız) kıdını kimsenin başına bela etmesin!

Heq ciniya naşiye isoni ra düri bero.²⁴

Allah insanı acemi (ipsiz?) kadından uzak tutsun!

Ya Rebbî, ti ma şêr cinîyûn ra bipawî!

*Allah'ım! Sen bizi kadın şerrinden koru!*²⁵

Hûma kî şêr cinîyûn ra bipawû!

*Allah insanı kadın şerrinden korusun!*²⁶

Cinî ders dana şeytanî.

*Kadın şeytana ders verir!*²⁷

Cenî zî estî, cenîkekî zî estî, keleş cenî zî estî û şêrecenî zî estî.

*Kadın da var kadıncık da var; keleş kadın da var aslan kadın da var.*²⁸

6.Sorani:

Mekrê jinân bârê xer e; herkes nêykêşî çîyeş xer e.

*Kadın tuzağı eşek yüküdü; onu taşımayan neden eşek olsun?*²⁹

Mekrî jinan, çiyay derrûxênê

*Kadın hilesi/ tuzağı dağı ykar.*³⁰

Özetle bu atasözlerine göre, bazı kadın tipler şirretli ve arsız olur, insanı rezil edebilir; bu tip kadınlar hiçbir sebep yokken insana iftira atabilir, insanı her zaman yoldan çıkarabilecek güce sahiptirler; bazı kadınlar da istedikleri zaman pek çok kimsenin düşünemeyeceği tuzaklar kurarak entrikalar çevirebilirler.

24 Zıfî Selcan, *Qese u Qesê Vîrênu Leksikon*, Dersim 2013, 84-85.

25 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

26 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

27 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

28 Bunların bir kısmı benim halktan duyduklarımdan oluşmaktadır, bir kısmı için de bk. Veroj, Said: <http://www.kovarabir.com/2012/10/seid-veroj-vateye-verenan-ye-dimiliZazaki/>

29 Seyyid Abulhamid Seccâdî, *Pendê Pêşînân*, Hewlêr, 2010, 446.

30 Bu atasözünün hikâyesi ileride gelecek.

Aktarılabilecek hikâyelerden de anlaşılacağı gibi, bazı kadınlar da fiziki güç bakımından erkekleri yenemedikleri için, yeri geldiğinde iyi ya da kötü amaçlarla çeşitli kurnazlıklara ve hilelere başvurarak onları yenebilirler.³¹

II. İlgili Hikâyeler

Kurmançî Hikâyeler

Bu başlığın altında önce Margaret Rudenko tarafından Kafkas Kürtleri arasından derlenen ve Kerim Keşaverz tarafından Farsça'ya çevrilen *Efsânehâ-yê Kurdî* adlı kitaptan bir hikâyeyenin Türkçe çevirisine yer verilecek. Ardından aynı hikâyenin kısmen farklı birkaç Kurmançî ve bir de Zazakî versiyonu aktarılacaktır. Aynı hikâyenin farklı versiyonlarını aktarmaktan amacımız zamanla onların kaybolmasını önlemektir.

Aslında bu verilecek hikâye aşağıda da görüleceği gibi şu kalıplaşmış duayla ilgilidir: *Xudê tu min ya xirav xaykî, şerê jina xaykî...[Allah'ım! Beni kötülükten koru; kadın şerrinden koru...]*

1. Kurnaz kadın

Bir gün adam karısına dedi: “Asla beni kandıramazsın.” Karısı kahkaha atarak dedi ki: “Ey kılıksız, istersem başına öyle bir bela getiririm ki anlatılmaz!”

Kocası da dedi:

“Ey akılsız karı! Erkeğin aklı ve dirayeti karşısında hava atmayı kim sana öğretti?”

Sonra birgün adam çift sürmek için tarlaya gitti. Kadın da şaka niyetiyle onun başına çorap örmeyi aklına koydu ve pazara gitti; taze balık satın aldı, öğle yemeğiyle birlikte tarlaya kocasının yanına gitti. Yemeğini önüne koydu ve dedi:

-Sen yemeğini ye; ben de gidip bakayım, tarlayı güzel sürmüş müsün?

Kadın tarlada yürüyerek sürülen hatların yanına birkaç yerde toprağı eşerek çukurlara birer balık saklayıp üzerini toprakla örttü. Bir süre tarlayı dolaştıktan sonra geri geldi, kocasının yanına oturdu. Onu sevdi; tatlı dille ve şakalarla sohbet ettiler.

Yarım saat zaman geçince adam karısına dedi:

-Yeter, şimdi sen git, ben de tarlanın kalan kısmını süreyim.

Karısı dedi:

-Müsaade et; bir hat boyunca baştanbaşa seninle birlikte yürüyeyim, sonra giderim.

31 Albayrak, 371, 583, 603, 811.

Adam çift sürmeye koyuldu, karısı da onunla birlikte yürüyordu. Birkaç adım gittikten sonra sabanın ucunda bir balık çıktı. Kadın dedi:

-Gördün mü? Benim burada bulunmam sana nasıl da şans getirdi. Ben burada olmasaydım, acaba Allah böyle bir nimeti nasip edip gönderir miydi?

Birkaç adım gittikten sonra sabanın ucunda bir balık daha çıktı. Kadın balıkları aldı, eve götürdü ve daha sonra bir bulgur pilavı pişirdi, altına da pişirdiği balıkları koydu.

Akşam vakti kocası geldi seslendi:

-Karı, balıkları getir!

Karı "Hangi balığı?" diye sordu.

Kocası dedi:

-Beni kafaya alma! *Hangi balık*, ne demek?

-Tarlada yerden çıkardığım balıklar.

Kadın bir çığlık atıp feryat etti:

-Eyvah! Komşular imdada yitişin! Kocam delirmiş! Bir insanın kuru toprakta balık yakaladığını, hiç kimse görmüş mü?

Komşular koşarak geldiler ve karısına zarar vermesin diye adamı yakalayıp bir direğe bağladılar. Gece vakti herkes dağılıp evine gidince, adam ricayla yalvararak dedi:

-Hanım, beni bu direktan çöz; toprakta balık yakaladığım meselesi kesinlikle rüyaydı.

Karı dedi:

-Hayır! Seni çözersem beni döversin!

Adam, ona el vurmayaacağına ocağı ve çocukları başı için yemin etti. Kadıncağız onu direktan çözdü ve pilav tepsisini önüne koydu. Kocası korku ve endişeyle dedi:

-Eyvah! Yine rüya görüyorum! Sanki gözlerimin önünden birşeyler geçiyor!

Kadın dedi:

-Ne görüyorsun? Yoksa yine balık mı görüyorsun?

Adam "Evet" dedi.

Kadın dedi: "Sen bana demedin mi, *karı beni aldatamazsın?* Şimdi gördün mü, senin erkekçe aklın peş para etmedi.

Kadın bunu söyledi ve kahkayla gülmeye başladı.³²

32 Margaret Rudenko, *Efsânehâ-yê Kurdî* (Farsçaya çeviren: Kerîm Keşâverz), İntişârât-ê Âgâh, Tahran 1352 hş., s. 29-31.

2. Şerê jina: Xudê tu min ya xirav xaykî, şerê jina xaykî...

[Allah'ım! Beni kötülükten koru; kadın şerrinden koru...]

Carekê hebûye, tunebûye mêrikek û jina wî hebûne. Halê wan pak biye. Herro, sibê zû, wedê mêrik dest-rûyê xu dişûşt, digot:

-Xudê, tu min xaykî!

Rokî jina wî go:- Malava, bê **Xudê tu min ji şerê jina xaykî**. Mêrê wê divê:- Jin çine, wê çi min bikin? Bivin agir jî nikarin min bişewitînin. Jina wî ser vê yekê tevdiçîne. Rokî mêrik diçe cot. Jina wî ji dûkanê çend kilo mesî distîne û tevî nanê wî dive serê cot. Wextê mêrik radike, ew dizîva mesîya davê xeta cot, tê xara rûdinê. Mêrikê feqîr gava dizvire, dinhêre va mesî xeta cotda: pê dikeve top dike, tîne dide jinikê: Divê:-Jinik, eva mesîne, min xeta cotda top kirine, bive çêke heta ez êvarê têm.

Ew nan duxe, jinik mesîya carek dinê tevî derdana paşda tîne. Mesîya çê dike, wan derê xu dide hevdu, mesîya jî vedişêre.

Êvarê mêrê wê ji cot tê westiyayî. Tîne hine nan, toraq, pîvaz dide ber mêrikê reben.

Mêrik divê:- Jinik, çima te ew mesî çê nekirin, minê naha bi medekî baş bixara?

Jinik divê:- Mesîyê çi, tu min dikenî?

- Lê min mesî neda teda? Min xuxa pê destê xu xeta cotda top kirin.

Jinik divê:- Bo hişbe, te xewn dîye...

Yek wî, yek jinikê -digre jina xu dikute. Jinik dertê ber dêrî, dike gazî, divê:

- Gundo, mêrê min cina dikeve. . .

Gundî cînar hildişin mala wan. Mêrikê reben divê:

-Heyran, cinaketina çi? Min xeta cotda mesî dîtin, danê ku çêke. Naha ez dibêjim- ew min gunekar derdixê...

Gundî çevê hevdu dinhêrin û divên: "Welleh evayî rastî jî cina dikeve"; dest-pîyê mêrik girê didin, pê şiva germaşivê rind dikutin. Mala wanda şevbihêrîyê dikin hetanî nivê şevê, paşê gişk belayî malê xu divin. Gişk diçin, mêrik divê:- Jinik, tu Xwedêda bibînî, lê min mesî nedan te?

Jinik divê:- Tu dixazî dîsa gazî gundîyakim -te bikutin?

Mêrik divê:- Jinik, tu Xwedêda bibînî, ez ne dînim, ez westiyayî, birçî -tu çira min hatî xezevê?

Jinik mêrê xwe dide sondê, paşê mêrikra gilîyê xwe dike... Mêrikê reben diçe dest- rûyê xu dişo, divê:

- Xudê tu min ya xirav xaykî, şerê jina xaykî...

Jina mêrik diçe wan mesîyê sorkirî tîne dide ber mêrik. Herdu rûdinîn tev nan dixun.

Ew çûn şuxula xwe, emê jî xilazbin ji emelê xwe.³³

3. Jin jî hene jinkok jî hene!

[*Kadın da var kadıncık da*]³⁴

Ber derê hêlûna kevokê gazî kirê:

-To min îşev nahewînî?

Dilê kevokê pê şewitî derê helûnê lê vekir, qir çû di mal da. Şevêk bûrî û roj bi serda hat, ne kevokê got here û ne qirê got ezê biçim. Man li gel êk heta dinya li wan bî bihar. Her duka êk û duwa xwe lorin xwe li êk û du aliqandin. Kevoka gewir dest bi hêka kir û bî qop - qurt - çêlkên xwe deranî.

Qirê got: -Ez babim û çêlik çêlikên min in, ezê li gel xwe bibim.

Kevokê got: -Ne çêlikên min in û min îzayê xwe pêve bûrandîye û ji nav hinavên min derketine. To bi tenê hatî û bi zigurdî tê welê biçî jî.

Her du pêk nehatin. Rabîn çûn li ba mîrê teyra da wan ji êk safî bikit...

-Vêca ez hîvî dikiim mîrê min to guhê xwe nedî vê kevokê, çunkî fêl û fenan jina qencên Xudê dîn dikin!

Mîrê teyra got: Wekî çi?

Qirê got: "Mîrê min carekê zelamekê û jina xwe bîn, mêrik ji qencên Xudê bî. Hingî destê xwe raberî Xudê dikir jê dixwest ku Xudê wî biparêzît ji nexweşiyên gorê û dogeh.

Carekê jinkê got: -Erê zelamo ez nabînim to xwe **diparêzî ji xap û telhên jina!** To ji nezana xwe neparêzî yan jî ji bê pakî?

Mêrik got: -Jin çîne xwelî li sere wan û tepik û xapên wan?

Jinkê got: -De xem nakit.

Jinik rabî çû ba masîgirekê çend masîyek anîn û ji dizîve birin li ser cotê mêrê xwe li nav rêza cotê wî da li pêşîya gêsne wî veşartin.

Roja paşî mêrik çû li ser cotê xwe dewarên xwe girêdan, çar gava neçû berê xwe dayê masîyek ji ber sere gêsne wî ser ax bî! Mêrik mendehoş ma... Ev çi kes ne dîtîye û ne bihîstîye?! Xelkê tiştên holê dîtine yan bihîstine?! Berê xwe diditê masîyê! Hizrê xwe dikit baş e, masî û li bin erdê da?! Dûmahîkê masîyê xwe rakir û dest avêt hevcarê xwe, dîsa çar gava ne çû berê xwe dayê masîyek dî jî ji ber serê gêsne wî ser ax bî, heta çû serê xeta xwe ew masîyên jinê vaşartin hemî

33 Hecîyê Cindî, *Hikyated Cimeta Kurda*, Weşanxana Asoxîk, Yêrêvan 2005, s. 13-14.

34 Zazaca'daki şu atasözüyle aynıdır. Cînkî estê, cûanîkî estê. *Kadın da var, kadıncıklar da var*:

dîtin û hilgirtin. Heta nîvro jina wî taştê jê ra anî. Xudê qewetê lê da û rûniştê xarê. Mêrik got: -Ka keça qenc to zanî min îro ecêbbiyek dîtîye?

Jinkê got: -Xêr bit camêro?

Got: -Bi Xudê min hindek masî ji bin erdê da derêxistine!

Jinkê xwe xeşîm kir: -Weyla kezî kurê masî û li bin erdê da?

Mêrik got: -Keça qenc bi Xudê ez bi xwe jî mendehoş mame, belê ez li ber çavên xwe dibînîm!

Jinkê got: -Camêro hemî ji Xudê tê!

Mêrik got: -Gelek rast e. Çawa bit şîva me îşev masîne, şîva me xweş e. Here taze biqelîne û here bêje birayê xwe û babê min û pismamê te û dostê min filan kes, bila ew jî bên li gel me bixûn.

Jinik rabî hat mal, belê masî çenekirin. Maşîk çêkîrin û got wan mirova û xwestin li ser şîvê, êvarî mêrik hat got: -Te şîv çêkirîye?

Jinkê got: -Belê.

Got: -Te ew mirov xwestine?

Got: -Belê.

Bî çaxê şîvê hemî rûniştin, jinkê şîv anî. Merik berê xwe dayê şîv maşe, ne goştê masîye!

Got: -Keçê ka masî?

Jinkê got: -Weyla ser bi reşê, bê lome, masîyê çî, ma to çûbî masîya?

Mêrik got: -Ew masîên min li ber cot girtin û dayîn te, ewên min ji bin erde da derxistin?

Jinkê got: -Weyla kezî kurê xelkê masî li bin erdê da sehkirine? To dîn bîyî malwêran?

Mirik da gopalê xwe dadnit jinkê, mirov ketin li navbeynê da: -Te çî ye mal-xopano?

Mêrik got: -Ezbenî hindek masî min ji bin erde da derxistin min gotê here bike şîv, ewa tiranê xwe li min dikit. Soz bit ez wê bê kepû û lêv bikim.

Jinkê kir hawar: -Li bextê hewe mêrê min bigrin dîn bîye wê min bikujit.

Gundî û cîran hemî kombîn mêrik bi stûnê ve girêdan hişk û hişk nekarî xwe bilivînit. Jinkê ji dizî ve masîyek nîşê mêrik kir wî ji binê linga kir hawar: -Bi Xudê vê he masîye.

Mirovan gotin: -Çavên wî girê bidin.

Çavên wî jî girêdan. Mêrik ma li wî awayî heta nîva şevê. Her kes vetevizî ji nûka jinik çû li ber sekinî û got: -To çawanî ez qurban bi xwe û fêl û fenên jina xwe ve?

Mêrik got: -Li min tobe bit ji **îro pê ve ez ewil xwe ji fen û xapên jina biparêzim.**

-Vêca mîrê min ez hîvî dikim to çêlikên min bidî min guhê xwe nedî vê kevoka fêlbaz û fenker.³⁵

4. Weynê jinan

[*Kadınların Fendî*]

Dibêjin, rojekê ji rojan zilamek û jina xwe dan berhev ser mersela weynê jinan.

Mêrik got: -Weyn, weynê mêran e, ne ê jinan in.

Jinkê got: -Weyn ê jinanin, ne yê mêrani.

Herdû negihan tu tiştî bi hev re)

-Jinkê got: -De tê bibînî weyn yê kene!

A dinî rojê, mêrik serê sibehê çû cot. Jinik jî rabû, û şeş masîyên biçûk peyda-kirin û taştiya mîrê xwe hazir kir û çû ser e'rd; di rê de, berî ku bighê mîrê xwe jinkê di kêleka xeta paşî de, her şeş masî veşartin, her yek pênc şeş gav di nav wan de hiştin. Mêrik taştiya xwe xwar û rabû berê xwe da cot. Di xeta paşî de, piştî 5-6 gava dît ku masîk di ber cotê wî de rabû û her ku pêve diçe masiyekî dibine; ta bûn 6 masî. Kêfa mêrik hat û bang jina xwe kir, û got: "Van e şeş masî li ber cotê min rabûne, de here mal û ji min re bike firavîn." Jinik hate mal, masî veşartin û mergeyek têr pîvaz ji mîrê xwe re çêkir. Dema mêrik ji cot hate mal...

Jinkê mesefa merga têr pîvaz ji mîrê xwe re danî.

Mêrik got: -Ka masî?

Jinik kenî û got: -Masiyê çî, ma tu dîn bûye!

Gotinek ji mîrik û yek ji jinkê, herdu bi hevketin. Cîran bi wan ve hatin, gotin: -Çima hûn bi hev dikevin?

Jinkê got: -Ji mîrê min bipirsin.

Cîrana gotin: -Te xêre?

Mêrik got: -Malava, îro şeş masî li ber cotê min rabûn û min dane jina xwe, da ku bike firavîn û va merge çêkirye.

Bû tiq-tiqa cîranan, pê kenîyan û gotin: Kuro ma tu dîn bûye, masî di deryan (behran) de ne, çawa li ber cotê te rabûne!

Mêrik ji neçarî got: "Bavo dibe ku ez şaşim, rabû li ber jina xwe geriya, û li hevhatin.

35 Mele Mehmûd Dêrşewî, *Miştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşiya*, Stockholm 1989, s. 121-125.

Piştî ku cîran rabûn çûn... Jinkê, masî qelandin û li ber mêrê xwe danî, û jê re got: “Weyn ê jinanin an ê mêranin?”³⁶

5. Lewne jina: Xwedê hifza min bike ji lewnê jina!

[Allah'im! Beni kadınların şerrinden koru!]

Sofiye kî kal lê pir alixwedê hebû. Ewî çî gava ku limêj dikir, di pey de, bi seetan rûniştî dima ji xwe re dia dikir û berzûrî Xwedê dibû.

Carekê jina wî dibêjê:

-Vêga di pey limêjan de hewqas rûniştî dimînî, tu çî ji Xwedê dixwazî?

-Ez îman û Quran û axret û bihişt û horîyan ji Xwedê dixwazim!

-Tu, qet parastina ji belayên dinê û ji lewnê jina jî, ji Xwedê naxwazî?

-Na!

-Çima?

-Lewnê jina çî ne, heta ku ez ji Yezdanê xwe bixwazim?

Jina sofî biryara xwe da, ku weyneke bîne serê wî. Rojekê Sofî gayen xwe dide pêşiya xwe û diçe ku here cot! Jina wî jî, berî ku ew bigîje cihê cotê xwe, diçe li serseda cot çend heb masîyên qîrase yî sitûr dixwe bine xwelîyê û litayêta vedigere mala xwe. Sofî digîje ser erdê xwe û gayen xwe girê dide û cot dike. Ew xetek-dido diçe-tê, di ber gîsnê wî de, çima masîyek dernayê! Sofî dibêje:

-Sibhan ji hikmetê Xwedê re! Dî binê xwelîyê de masî dertê! Her hal ez alê Xwedê me, lewra ku ewî ji min re masî şeyand!

Çî cara ku ew xeta xwe dibe sersedê, masîyek dertê! Sofî ji binê xwelîyê çend heb masîyên sipehî dîtî û xistin tûrikê tov, hilanî!

Dibe wextê çêlekdanan, jina wî taştê jê re tîne ba cot. Ew bi kêf û şewq gazî jina xwe dike:

-Hito! Hito! Tu dizanî ku min îro di ber gîsnê xwe de çî dîtine?

-Sofî! Te çî dîtîye?

-Masîî! Masîî! Min masî dîtîne?

-Malneket! Masî û binê xwelîyê?

-Ka li tûrikê tov binêre!

Jinik diçe bala xwe didê, erê rast e, wanê di tûrik de çend heb masîyên qîrase hene!

Ji kêfa masîyan re, taştê jî bi Sofî ve naçe xwar. Ka ew ji taştê çî qeder dixwo, ji jina xwe re dibêje:

36 Seydayê Tirêj, *Serpêhatiyên Kurdan (Dâstânha-yê Kurdi-yê Kurmancî)*, 1393 hş., Îran/Qum, s. 49-50.

-Van masîyan bibe malê! Da ku tu şîva me ya êvarê çêkî!

Jinik masîyan hildide û vedigere malê. Ew masîyan, diqelişîne, dişo û xwê dike, da ku xira nebin û vedişêre. Ji kêfa şîva êvarê re, Sofî jî, hetanî reşika mexrebê ew roj çotê dike. Sofî Ew, wêrojê firavîn jî naxwe! Çewa hebe şîva wî masî ne! Derengîyaşevê Sofî tê mala xwe. Lê kerbê masîyan pirîya ku sofî xwe birçî hiştîye, dilê wî dixele! Hêj ew li derva ye, ji wir gazî jina xwe dike:

-Hito, Hito! Şîva min xweş hazîr bike! Ez ji birçîna ketim!

Jinik nan û dewê tirş datîne ber. Sofî dibêjê

-Keçê! Kanêne masîyên me?

-Sofî masîyên çi?

-Ew masîyên ku ji ber gîsnê min derketi bûn!

-Sofî ev tu dîn bûyî? Masî û binê erdê?

-Wey min di devê nehse bavê te gayê! Hey keça kerê! Ev tu henekên xwe bi min dikî?

Hema Sofî radibe, «Terp û rep» li jinika xwe dixwe. Dibe qêrîn û girîna jinikê û bi nava gund ve dibeze:

-Ay gundîno! Gidîno heware! Sofî dîn bûye îşev wê min bikuje!

Gundî bi carekê dixuricin pêşîya wî û wî zevt dikan. Lê belê gundî dikan û nakin Sofî nasekine, hema kişîmê jinikê dike.

Hinek rîsipîyê gund jê dipirsin: -Sofî! Çima tu li jinikê dixî?

Sofî dibêje ku: -Min masî şandibûn malê ji bo şîva me ya êvarê! Ew min li derewê derdixwe, dibêje «Masîyên çi!» De were pîncar wê nekuje!

Jinikê ji wê gotina Sofî, demara qels girt û berê xwe da gundîyan:

-Heyran! Ne, Sofî îro çûbû cot, ne çûbû masî, heta ku masî anîbin!

Hema Sofî diqîre û dibêje:

-Jî xwe, ne min di ber gîsnê xwe de masî dîtibû!

Çewa ku sofî were dibêje, dîsa jinik dibêje wan:

-De încar lê binêrin! Pa ku ew ne dîn be, lê çi ye?

Gelî gundîyan! Hûn tevek cotarî ne! Kesî ji we seh kirîye, ku ji ber xeta cot masî derketibin?

Bawerî ji gundîyan re çê bû, ku Sofî dîn bûye! Wê şevê wan, sofî bi kuteka axurê ve girêdan. Ji lingên wî heta qirikê bi werîs hişk şidandin û heta sibê lêxistin!

Jina Sofî jî, darekî girte destê xwe û «Goliko soro te çi xwarîye» lê da. hemjî bi cêranavê berî ser dide û lê xist! Di ber lêdanê de, jinik dibêjê: -Masî û bêne erdê? Masî û ber gîsin!...

Sofiye kal î limêjker, ji bilî birçîbûna xwe, heyrê limêja eşa bû, ku lê nebore!
Ew li ber jina xwe dikeve hêvî û zarîyan. Hema dibêje:

-Hito! Tu bi xatirê Yezdan kî, min veke, da ku ez limêja xwe ya eşa bikim! Ez nema êdî behsa masîyan dikim!

Piştîre sofî vekir. Ew çû limêja xwe ku bike, ewê jî, masîyan qeland û savarekê çê kir! Jinikê masî xistin lengerîyê, savarê berî ser da û danî ber Sofî da ku şîva xwe ya êvarê bixwe!

Pa Sofî birçî ye û hê li taştîya sibê ye. Ewî bi kevçî girt û li savarê xist, hema dît ku serê masîyekî di binê savarê de xuya kir! Ewî bi kevçî savarê girte ser de û lengerîya xwe zivirand. Wî kevçîyê xwe dîsa ku li savarê da, dîsa serê masîyekî dît. Serê wî masî jî bi savarê temart û kevçîyê xwe li ciyek din xist! Di wê re jî, çima serê masîyekî derneket! Hema savarê dide ser wî jî ditemêrê û xwe dide paş, naxwo! Jinik dibêje: -Sofî! Çima tu şîva xwe naxwî?

-Hirmet! Ewên ku ji ber gîsnê min derketibûn, di binî de ne! Ez newêrim li wan binêrim!

Jinik dibêje: -Sofî! ji niha û şûnde, çiqas ku te ji Xwedê tişt xwestin, bêje: Xwedê hifza min bike ji lewnê jina!

Hê ji nû ve Sofê têdigîje ku masî bi dehsî ne!³⁷

Zazakî Hikâyeler

1.Şêr cinî [Kadın şerri]

Cayk benû cayk nibenû, yew dewî di yev cinî û myerdê xwi bênî. Namê cinîyek Şêrfa, name myerdê yay zi Xalit benû. Xalit her tim waxtî go nimac kenû û peynîyê nimacî dî destûn xwi kenû a vûnû:

-Ya Rabî, ti ma şêr şeytûn ra bipawî!

Ruêjêk Şêrfa vûna: -Xalit ti çir a timûtim vûnî: “Ya Rabî, ti ma şêr şeytûn ra bipawî. Ti çir a nivûnî: “Ya Rabî, ti ma şêr cinîyûn ra bipawî?”

Xalit vûnû: -Cinîyek ti bîye gec, şêr şeytûn dinya ra vate wû. Pîyerê dinya şêr şeytûn ra tersena. Şeytûn toqnehlet û. Ina dinya di gurê yî xirabê ya. Hûmay wi dergay xwi ra eş, ini semed wi her tim însûnûn ri xirabê kenû. La ez çir a vacî: “Ya Rabî, ti ma şêr cinîyûn ra bipawî.” Cinî çî ya, cinî sekena mi ez otir vacî?

Şêrfa vûna: -Cinî eşkena şeytûn ra hêna zaf fena bû, ya eşkena her çî bikirû.

Xalit vûnû: -De şûe uca ra, ez qey cinî ra bitersî?

Rueja bîn myerik şinû cit. Xalit yegay di cit kenû. Şêrfa ci ri taşt bena. Xalit

37 Zeynelabidin Zinar, *Xwençe: Gotinên Pêşîyan, Kilam-Dilok û Çîrok I*, Weşanxana Çanda Kurdî, Stockholm 1989, I, 112-115.

nişenû rue taştê xwi wenû. Şêrfa o haydi şina myûn dêrî di masûn tepîşena û inî masûn erzena myûn yegay. Ya masûn myûn yegayî di kena xetê cit û herr duna ser. Xalit nûn xwi wen û wirzenû wa şinû citê xwi kenû. Wi waxti go engaz kenû bin erd ra, fêk engaz ver ra masê perênî. Myerik şaş manenû. Wi hêvêr tiway fûm nikenû, la dimê engaz verradûnû û şinû masûn kenû xwi dest, nata çarnenû, veta çarnenû, ê rašta masê yî. Wi veng kenû cinîyê xwi, vûnû:

-Şerfa, Şerfa hê biye! Myûn yegay ma di masê vêcîyay. Yew tore bîya, inî masûn dekir û beri kîye.

Şêrfa yew tore gena şina myerdê xwi het. Xalit cit kenû, Şêrfa zi yi dima masûn dûna arîye û kena tora. Ya pîyerê masûn kena töre, firaqûn xwi zi gena û şina kîye.

Şûnd myerik citê xwi qednenû û şinû kîye. Wi nîre gayûn mil ra genû, engaz darenû we, gayûn xwi giredûnû û şinû zere. Şêrfa yena vera ci, torê hecatûn yi dest ra gena. Xalit dest û rîy xwi şuwenû, şinû meqet ser nişenû rue û tutun zerd ra yew cixare pîyêşenû. Wi cixarê xwi şimenû û vûnû: -Şêrfa tu ay masê nipotî, de bîya ma bûrî.

Şêrfa vûna: -Çi masê, masê ça ra amê?

Xalit vûnû: -Mi myûn xetê yegayî di masê nidî? Mi yi tu niday, tu niard kîye?

Ya vûna: -Myerîk ti bî gec! Çiray myûn xetê yegayî di masê bîy. Masê myûn owki di cûyênî. Myûn yegayî di masê sinê eşkenî bicûyî?

Yew Xalit ra yew Şêrfa ra, yi wird pîyerdayîş kenî. Xalit yers benû, rûmenû Şêrfa ser go yay bikişû. Şêrfa vazdena şina sêr holî, qêrena vûna: -Gelê devicûn bîyêrîn lez! Xalit aqil xwi pernavû, wi bîyû gec!

Dewijî yêni pîyêser, yin wirdîn ra persênî, vûnû: -Çi bû dêrd şima çû?

Şêrfâ vûna: -Hal mesela îna wa.

Xalit vûnû: -Mi myûn xetê yegayî di masê day arîye day tu, tu ay masê ard kîye, ti gereka ay masûn pocî û bidî mi ez yin bûrî.

Devijî vûnû: -Xalit rašta bîyû gec!

Yi ûnî destan û lingûn yi giredûnî û erzênî zere yew wadî. Xalit vêşûn û têsûn hîrye ruêj o wade di mûnenû. Ruejê çeherin cinîyek kiştê bêr kena a ûnîyena myerdê xwi ra. Ya wazena hal yi vûnû.

Xalit vûnû: -Şêrfa bîye destan û lingûn mi akiri, mi îta ra veci. Masê çîni, ez tu ra masûn niwazena.

Şêrfa şina ber kena a. Xalit yenû teber şinû wadê rueniştişî di nişenû rue.

Şêrfa yew pîlaw pocena û masûn zi tewa di kena sur. Ya masûn kena bin têpsî û pîlaw zi kena masûn ser ra, sifre nûna rue. Xalit kueçik dûnû pîlaw ri, la bin ra

masê vêciyênî. Wi hêna pîlaw kenû masûn ser, masûn nimnenû. Şêrfa ûniyena ti ra, vûna: -Myerik o çû? Ti qey otir kênî? Ti qey niwênî?

Xalit vûnû: -Taway çînu? Ez ha vûna.

Xalit hêna kueçik dûnû ta, hûnc masê vêciyênî. Wi hûnc leza bez pîlaw kenû masûn ser, masûn nimnenû. Şêrfa hûnc vûna: -Myerik se bi? Ti qey niwênî?

Xalit vûnû: -Cinîyek ez tersena a nîwêşiyê mi hûnc ha yena.

Şêrfa vûna: -Myerik meters, niweşî taway çîna, bûri ay masê yî.

Wi vûnû: -Niye, niye masê taway çîni.

Ya vûna: -Myerik masê êstî, êstî.

Wi vûnû: -Cinîyek vûna hûnc a nîwêşiyê mi ha yena.

Ya vûna: -Niye, niye niweşî çîna. Tu ay masê zerê yegayî di dîy. Mi yi arîyday ard kîye û êr potî. Mi tu ra vatîyen ti qey nivûnî: “Ya Rabî [Rebbî], ti ma şêr cinîyûn ra bipaw.” Tu pê mi bîyeqûnî kêrdîyen. Tu inkê fûm kerd şêr cinîyûn sinîn û? Cinî eger biwaz eşkena şeytûn ra zi hêna zaf gurewo xerab bikirû. Tu dî mi çî ard tu sare. Eger gunê mi tu niamên, ti inkê hema dest û lingiredaye o wadi di bîn.

Xalit vûnû: -Amena [Amenna] cinîyek! Ez inkê hin rind zûna kî cinî çiqas fena yî. **Hûma kî şêr cinîyûn ra bipawû!**

Ma ra zûr Hûmay ra raşt

Ma yew taway helaw viraşt

Ma ini ver ra kerd raşt.³⁸

2.Fênd cinî

[Kadının fendi]

Çayêk ben çayêk nebenû. Yo bajar di yo mêrik û cinîye xwi beni o idarê kêye xwi bi weşî o bi holî viyarnênî. Cinêk zahf rinda o ehend zi bi namus o bi iffeta. La qazîyî bajar yo ruc cinêk vînenû o zer kuwen ci. Yeya pê qeday xwi danu cinêk. Se kenu nikenu cinêk sê qazî nikena. Cinêk wenena sebikir nêeşkena xwi qazî ra biqedinû, meselay qazî miyerdê xwi ra vana. Yî an qalê xwi kên yo o wazên yo fendêk biyarê sarê qazî.

Cinêk xeber şawena qazî r' vana filan ruc biye kê mi. Aya ruc yena o qazî bi niyeto xiraw şînu kê cinêk. Cinêk ci r' hurmet kena o wîrdî piya yo binêk sohbet kênî, aya hay id yo kes dan ber ır. Cinêk qazî ra vana: “In miyerdê mîno haw dan ber ır; eger biyer zarre, ma piya vînu, ma wîrdîn zi kişenû.”

38 Vatox: Yildizê Ehmêd Suafî-Enteb-1996. Bk. Seyidxan Kuric, *Arvûn û Lûy: Sonikî Çoligî*, Nûbihar, İstanbul 2014, s. 164-167.

Qazî tersenû o cinêk ra vanû: “La ez sekirî?”

Cinêk nat wenena wet wenena vana: “Biye bukir ina sandîq.”

Qazî kuwen sandîq o cinêk bêr sandîq qefilnena; şina ber kena a, ameye miyerdê yey û.

Miyerik yen zarre nat wenenû wet wenenû ço çinû. Çim gênenû sandîq van: “Cinêk ez wazena ina sandîq beri bazari d’ birueşî; ma r’ yo faydê yey çinêkû; in sire d’ binêk ehtacê ma zi esta.”

Cinêk vana: “Miyerik ti zanî; kêyf tu sinî wazenû ihin bikir.”

Qazî inî vatan eşnawenû o zaf tersenû. Tersan ra nêşkenû veng bikerû.

Miyerik vend yo hemal danû, sandîq ken yi paşt û ver xwi danî bazar. Hemal zî binêk ecibênû qey kû sandîq zaf giran aysena, la çiyêk nêvanû. Wextu k’ hemal hav sandîq benû yo veng eşnawenû; vanu “Hişt, hişt”. Hemal wenenû durmarê xwi ra çueyêk nêvnenû. Binena rayer ra şinu, hanc aw veng yenû. Binêk diqqet kenû fam kenû k’ veng haw sandîq ra yenû. Gueş nan sera yo ten haw zarrê sandîqi d’ vanû: “Bira hemal! Şiye ‘edliya d’ filan kes ra vac, wa biyêrû ina sandîq biêrnu; fiyat yey çiqas benû wa bibû; pêra ez zi tu vînena!”

Hemal sinî k’ sandîq bazar d’ xwi paşt ra nan rue, vazdenû şinû ‘adliye; vatê qazî merdiman yî ra vanû. Merdim qazî yên bazar d’ sandîq yo fiyato zêd ra êrnên, bèn o qazî ci ra vecênî. Ina qazî r’ bena yo ders.³⁹

Soranî Hikâyeler

1. Mekrî jinan

[Kadınların Hilesi/ Fendi]⁴⁰

Degêrnewe⁴¹, piyawêk hebû zor xoy pê zorzan bû, herdem le xoy razî bû, be le xobayî bûnewe⁴² deygut: “Kes le min zorzantir nîye û kes natwanê fêll le min bikat.” Rojêk gutyan afretêk le filan gund heye zor mekro ye, kabra gutî deçme lay mekrî debrim. Wityan: “Piyawekî baş be meçû neweku em afret e tenya be nîw mekir⁴³ karit lê bikat.”

Kabra⁴⁴ giwêy pê nedan çû bûwe mêwanî, afretekeş zanî ke ew piyawe bo niyazêkî wa hatuwe. Bo êware mrîşkêkî bo kuştewe⁴⁵ û kullandî û le pêşî dana,

39 Ben çocuk yaşta iken bu hikâyeyi çevremdeki (Karakoçan’ın Bahçecik köyünde) büyüklerden çok dinledim. Tam hatırlamıyorum; kötü karakter kahraman *kadı* mıydı yoksa *vali* miydi? Hasan ÇİFTÇİ.

40 Bu hikâye aslında ileride gelecek Farsça *Kadınların Hilelerini Derleyen Adamın Hikâyesi*’nin bir Soranice versiyonudur.

41 Degêrnewe: rîwayet dikin

42 be le xobayî bûnewe: bi tekebbur û xurur

43 nîw mekir: nîv mekir

44 Kabra: meriv

45 Kuştewe: serjêkir

kabra destî bird bo ewey goşteke bixwat. Afreteke be hemû hêzêkewe qijandî û hawarî kird pêş ewey xellk xirr bibnewe be kabray gut: “Ran e goştêk le naw dewî xot binê û xot le xo biçwêne.” Kabraş way kird. Xellk xirrbûnewe gutyan ewe çî ye, afreteke gutî: “Ew piyawe hejar e mîwanman bûwe, minîş mirîşkêkim bo serbirrî, ran e goştêkî le naw demî xoy na ta bîxwat, yekser be hoş xoy çû.” Ca xellkeke be çwar deste kabrayan hêna derê û çend teneke awêkî sardyan pêda kirid, kabra le sardyan lerzî girt û xoy pê ranegîra destî kird be cûlle cûl, afreteke gutî: “Hellîbigrin û bîbenewe jûrê wa be xo hatewe.”

Xellkekeş deybenewe jûrê û duwatir perteyan lêkrid û her kes çûnewe, ca afreteke be kabray gut: “Hey hejar ewe hatbûy mekrî min bibrî, ewe tenya nîw mekir bû lêmkirdî, ger mekrêkî tewawim lêbkirdbay ewe mepirse çît beser dehat.” Kabra bew şewe hesta royîşt û gerrayewe bo mallî xoy, herweha afreteke benawî bexêrhatinî emeşî pê wit: “Tuxwa ke çûyewe çît dît hemûy begêrrewe.”⁴⁶

2.Mekrî jinan, çiyay derrûxênê

[Kadının hilesi/ tuzağı dağı yıkar]

Kabrayekî deştêkî jinêkî hênabû, jinekey le dewrî degerra, xizmetî dekrîd, mêrd way be bîrda hat jinekey golî hebêt, kar geyiştê ew encame lêk rast hatin.

Jine gutî: “Piyaweke ême her wa bextiman reş e, ba kes têman negat, beyanî deçîne ser çakî tewiskey⁴⁷, ladêy⁴⁸ her çend jîr û hoşmend bin ta êstaş birrwayan⁴⁹ be çak û pîran heye.”

Jin e zanî beyanî mêrdekey legellî dêt, tîrsa lewê swêndekey lê bikewê, boye dengubasî bo dostekey nard, beyanî diwabadway mêrd û jine dûr û nizîk biçêt, le kwê xoy berdawe bigate layan.

Jine derpêyekî dirra dirray le pê kird, nizîk tewiske, xoy le xo bird⁵⁰, kewte xwarewe dostekey xoy geyandinê: “Ewe çî bû?” Jine naşrîn kewtibû, bîlamanê leşî dyarbû, maweyek xoy hênawe ser xo, doste royî.⁵¹

Jine” :Mêrdeke min le mallewe nepirramê derpêyekem pîne bikem ,xo ew kabraye nehate serim“?

Mêrde” :Bellê hat ,min leber to agam le xo nema ,kabra şitî beser daday! Hurmê ewe be şûreyî naçêt ,royîştin ta geyîştne ser çakî.

46 Cemal Gerdesorî, *Serberdey Kordevârî*, 2006 Hewlêri, I, 25-26.

47 Navê merqed û mezarekiye

48 Ladêy: gundî

49 Birrwayan: bawerê wan

50 Xoy le xo bird: xwe weke bêhoşan xwe mirand

51 Royî: çû

Jine gutî” :Piyaweke dena bew çakî tewiskey lewetî xom nasîwe⁵², ewî nîrewze le tu û lew piyaway zyatir kesî dî... Minyan nedîwe⁵³, ewendeşit leser çak û pîran gêrram.”

Mêrde bawerrî hat, jine dillxoş buwewe, tewiske la şaxêkî⁵⁴ rûxand, çünke siwêndeke⁵⁵ fêll bû.

Em pende be kesêk dellên⁵⁶ be hîç cor le firrufêllî derbaz nebê.⁵⁷

Farsça Hikâyeler

1.Şeytan kadın tuzağını gördü, yere kapandı.

مکر زن ابلیس دید و بر زمین بینی کشید.

Mekr-ê zen iblis dîd û ber zemîn bînî keşîd.

Dâstânhâ-yê Emsâl adlı Farsça eserin yazarı Hasan Zûlfiqârî, bu atasözü için şu hikâyeye yer vermiştir:

Bir adam varmış sürekli kadınların kurdukları tuzaklar üzerinde araştırma yaparmış. Adam erdemli, bilgin ve birçok ilimden nasibini almış biriydi ve daima kadınların kurdukları tuzaklardan çekinir ve onlara itimat etmezdi. Kadınların tuzakları üzerine bir kitap yazıp tamamlamış ve adını da *Hîletu'n-nisâ'* (Kadınların tuzağı) koydu. Bir yolculuk sırasında Benî Esed kabilesi mıntıkasına vardı ve gece vakti olunca orada konaklamak istedi. Kabileden birinin evinin kapısına gitti, ev sahibi erkek evde yoktu. Gayet güzel ve cemal sahibi bir kadın çıktı, selam verdikten sonra onu eve aldı ve evde hazır bulunan yemekten ne varsa Allah rızası için tabağa koyup misafirin önüne koydu. Kadın gidip işine koyuldu; o adam da kitabını incelemekle meşgul oldu. Sonra o kadın sordu: “Bu ne tür kitaptır?” Adam dedi: “Benim derlemiş olduğum *Kadınların Tuzağı* adını verdiğim bir kitaptır.” Kadın bu sözü duyunca güldü ve dedi: “Senin misalin, *deniz suyunu kalburla ölçen adamın* misaline benziyor. Eğer denizden bir avuç su alırsan, ondan ne eksilir? Ey birader, *şeytan bile kadınların tuzağına karşı aciz kalır*. Kendini boşuna yorma.”

Ertesi gün kadın misafirin yanına geldi tatlı dille dedi: “Ey hâce, bu işin üstesinden gelemeyeceğini anlaman ve yazdığın kitabı suda yıkaman için ister misin, kadınların tuzağından bir nebze size göstereyim?” Adam dedi: “Ey nazenin, her

52 Lewetî xom nasîwe: ji dema ku min bilûx buye

53 Nedîwe: nedîtiye

54 La şaxêkî; parçe çiyayek

55 Siwêndeke: yemîn, sond, qesem

56 Dellên: dibêjin

57 ‘Omer Şeyxullâh Deşteki, *Pendî Kûrdî: Çîrokekey*, Enstîtu-yê Kelepûrî Kurdistan, Hewlêr 2006, 120-121. Bu iki Sorani hikâyenin Latinize etme zahmetine katlanan Dr. Hemin Ömer Ahmed’e teşekkür borçluyum.

ne söyerseniz lutfünüz olur.” Ardından kadın kalkıp gitti; yedi kalem süslendi⁵⁸ ve o kadar çok naz ve işve yaptı ki adamın kalbinin kadının kemendinin ipine takıldığını gördü ve okun hedefe isabet ettiğini anladı! O adam kadına, huzuru kaçmış ve dayanılmaz şekilde âşık oldu ve kendi kendine dedi: “Kadınların sözüne ve davranışına itmad etmemekle hata ettim.”

Sonra kadının güzelliğine vuruldu ve dedi: “Söyle bana, ne yapmalıyım ve benim sonum ne olacak?” Kadın dedi: “Ey hâce, sana ne oldu? Sen bilgin br adamsın ve *Kadınların Hilesi* kitabının da sahibisin; neden bu kadar perişan oldun?” Ardından adam yenik düştü ve yalvararak aşkı dile getirdi! Tam bunları konuşurlarken bir cariye içeri girdi ve dedi: “Ey Hanım, hâlâ ne oturmuş duruyorsun; hâce geldi!” Kadın paniğe kapılmış halde yerinden kalktı; süsünü püsünü attı ve bir köşede oturdu. O misafir adam, kadını bu halde görünce başındaki aşk sevdası gitti ve dedi: “Ey canım, ne oldu da bu kadar telaşlandın?”

Kadın dedi: “Kocam üç gündür ava gitmişti; şimdi geldi ve eğer bizi bir arada görürse elbette öldürecek!”

Adam bunu duyunca korktu ve dedi: “Benim ne yapmam lâzım?”

Kadın dedi: “Kalk, bu sandığın içine gir; biraz bekle bakalım ne olacak?”

Adam sandığın içine girdi; kadın sandığın kapağını kilitleti ve kocası içeri girdi. Kadın kocasını karşıladı, onun elini tuttu ve gülerek odanın içine girdiler. Kadınlara kocası sırtlarını sandığa dayayarak yanyana oturup her konudan konuşmaya daldılar. Kadın bir ara çaktırmadan sırtıyla sandığa dokundu ve şu dizeleri okudu:

Tuzak ve hile vadisinde adım atma!

Bak işte! Kadın hilesiyle tuzağa düştün!

Kocası sordu: “Ne oldu?”

Kadın dedi: “Haberin olsun. Dün akşam bir yabancı genç kapımıza geldi; kendisini buyur edip evde misafir ettim; gücümüze göre evde bulunan yemekten ona yedirdim; kendisini bir kitap inceleyen erdemli ve bilgin bir insan olarak gördüm; kitabın adını sordum: “Adı *Kadınların Hilesidir*; kendim derleyip yazmışım” dedi.

Bu sözleri duyunca sinirlendim ve dedim: “Sen nasıl bu işin üstesinden gelebilirsin?” O gülümseyince ben dedim: “İster misin, kadınların hilesinden bir nebze sana göstereyim. Sonra öbür odaya geçtim, süslenerek geldim; onun ya-

58 Kadınların eskiden yaptığı tam makyaj sunlardan ibaretti: 1.Tırnaklara, parmak uçları ve elin ayasına kına yakmak, 2.Yüze, alına, kaşa ip çekmek (ağda yapmak) ve deride çıkan kılları almak, 3.Kaşlara rastık çekmek, 4.Gözlere sürme çekmek, 5.Yüze pudra sürmek, 6.Yanaklara ve dudaklara alık sürmek, 7.Yanağın üstüne, kaşın yanına yahut yanağa ben yapmak. Bk. Dêhxodâ, *Emsâl*, IV, 1974-75; Sehrî, s. 633; Emîn Hazrâ’î, *Ferhengnâme-ê Emsâl û Hikem-ê Îrânî*, İntişârât-ê Nuvîd, Sîrâz 1382 hş./2003, s. 832.

nına oturdum.” Sandığın içindeki misafir adam, bu konuşulanların tamamını işitiyordu ve kalbi küt, küt atıyordu.

Kocası sordu: “Doğru mu söylüyorsun yoksa şaka mı ediyorsun?”

Kadın dedi: “Yalancı Allah’ın düşmanıdır.”

Koca sordu: “Öyleyse o adama ne oldu?”

Kadın dedi: “O adamı, ilmiyle gururlandığını görünce, kadınların hilelerinin kitaplara sığmayacağını ona göstermek istedim; onunla halvete çekilerek naz ve işveyle gönlünü çeldim; iş bitmeden sen geldin ve onunla eğlencemizi kararttın. Senin korkundan onu sandığa sakladım!” O çaresiz adam da sandıkta konuşulanları dinliyordu; içinden ah çekerek süğüt gibi titriyordu ve neredeyse hayatının ipi kopacakken içinden kendi kendine diyordu: “Şimdi beni parçalayacak!” ve diliyle şahadet kelimesini söylüyordu.

Koca kadınından bunları duyunca coşup küpürdü, dedi: “O nankör herif, nerede? Onun cezasını vereyim!” Kocası çok sinirlenmişti.

Kadın dedi: “Endişe etme! Uzağa gitmemiş, hemen burada hazırdır!” Kocası kılıcını çekti; öfkeyle kalktı ve karısına dedi: “Çabuk göster! Onu parça parça edeyim!”

O çaresiz adam sandıkta neredeyse can vermek üzereydi. Karısı dedi: “Sandığın içindedir, al anahtarı ve aç kapısını gör!”

Tesadüfen kocayla karı bir süre önce lades tutmuştu; hiçbiri öbürünü yememişti. Koca öfkesine kapıldığı için dünyası kararmış; lades aklının ucundan bile geçmiyordu. Sandığın kapağını açmak için karısının elinden anahtarı öfkeyle alınca, karı hemen dedi: “Aklımda! Sen unuttun, ladesi kaybettin!”

Koca bu sözü duyunca anahtarı attı ve dedi: “Allah kadına lanet etsin! *Şeytan bile yüz yıl uğraşsa tuzak kurmada kadına yitişmez. Ey hilekâr, bravo sana! Beni nasıl da öfkeliendirdin; Şeytan sana şakirt olma!*”

Olayın peşini bıraktı; karısının o söylediği şeyleri lades sebebiyle uydurduğunu düşündü ve sustu. Karı kocasının gönlünü aldı; yüzüne karşı gül gibi açıldı ve sözü başka yere çekti. Misafirle ilgili olayı unutturmak için kocasına yağ sürerek onu şişirdi ve ondan sonra yemek getirdi; birlikte yemek yediler. Bir süre sonra sohbe daldılar ve kocasını banyoya gönderdikten sonra, sandığın kapağını açtı ve yarım ölmüş adamı; ona tabut haline dönüşen sandıktan çıkardı ve boğazına bir yudum şerbet döktükten sonra dedi: “Ey kardeş! Her ne kadar sen akıllı ve olgun bir adam olup *Kadınların Hilesi* kitabını yazmış olsan da bu konuda benden daha iyi bir araştırmacı olamazsın. Bu bir nebzeyi gördün; şimdi artık ilminle övünme ve aklınla gururlanma; sen kadınların aklının eksik olduğunu düşündüğün halde fikrini ve aklını kadın tuzğına tutsak yaptın; seni nasıl çuvala koyduğumu gördün.”

Adam dedi: “Doğrusu şeytan bile sana öğrencilik yapamaz.”

Kadın dedi: “Gördüğün gibi aramızda geçen her şeyi kocama olduğu gibi anlattım ve yine de seni ölümden kurtardım. Oysaki hiçbir erkeğin kadını ölümden koruyamayacağını bilmen lazım; Allah korkusu olmasa kadın herşey yapabilir. Ey kardeş, kadınların hilelerinin haddi ve hesabı yoktur. Şimdi ey kardeş, boşuna zahmet çekme; zamanını zayi etme; kadınların hilelerini derlemek ve yazmak, vebaldan başka sana ne fayda sağlar? Bu yaşadığın örnek olay sana kâfidir. Şeytan kadın hilesini gördü ve pes etti. Şimdi sağ selamet git; bedavadan bir can kazandın.”

Ondan sonra o adam, o evden çıktı gitti; kitabı suda yıkadı ve şerî ilimleri tahsil etmeye koyuldu.⁵⁹

Not: Bu hikâyenin daha eski ve farklı şu versiyonu Türkçe’ye de defalarca çevrilmiş olan *Sindbâd-nâme* (bk. s.18 vd.) adlı eserde yer almaktadır:

2.Kadınların hilelerini derleyen adamın hikâyesi

Bir genç adam, dünyayı dolaşıp, kadınların hilelerini toplamak, böylece, evlendiği vakit, onların hilelerinden emin olmak istedi. Bu gaye ile diyarı gurbete çıktı. Nihayet aynı mesele ile meşgul birini bularak, 33 yıl yanında oturdu, eserlerini yazdı. İşi bittikten sonra, memlekete dönmekte iken, bir köye uğradılar. Biri o genç adamı misafir etti ve ev halkına misafire iyi davranmasını tenbih ettikten sonra işine gitti. Adam kitap sandığını ortaya çıkardı. Ev sahibinin karısı sordu: “Bu sandıkta ne var; bu şeyleri nereden getirdin; neyle ilgilidir?”

Genç dedi: “Bu sandıkta kitaplar ve defterler vardır.”

Kadın sordu: “Bu kitaplarda ne tür ilimler var?”

Adam dedi: “Kadınların hileleri ve tuzakları.”

Kadın şaşırıp, kısaca sordu ve adam açıkladı.

Kadın sordu: “Zihinlere sığan ve kadınların içinden geçen bütün hileleri yazıp öğrendin mi?”

Adam, “Evet” dedi.

Gerçekten güzel bir bayan olan kadın gülümsedi; kaş göz işaetiyle işve yapmaya başladı. Gencin kalbini kaptı, her ikisi yakınlaştı; utanma ve ar ortadan kalktı... Ev tenhalaşınca halvete geçip işlerini bitirince kadın bağırıp ve dedi: “Ey insanlar! Kendine zulmeden bu adamın imdadına yitişin!”

Genç adam o vaziyetin ve çılgının dehşetinden bayıldı... Kadın gelenlere dedi: “Kocam her gün bir aç garibi misafir getirip boynumuza yük eder; aşırı açlığını

59 Hasan Zülfiqârî, *Dâstânâ-yê Emsâl*, İntişârât-ê Mâzyâr, Tahran 1384 hş., s. 783-84.

gidermek için ölçüsüz büyük lokma yutunca boğazına takılır; şimdi bu adamın boğazında bir kemik kaldı; boğulacağından; şahne ve sultanın görevlisinin bizi tutuklamasından korkup bağırdım.”

Kendine gelen genç bunları duyuyordu ama yerinde taş kesilmişti. Adamlar kendine gelmiş olan gencin yüzüne su serpip dediler:

“Ey Genç! Böyle bir tehlike yaşamamak ve öldürücü oka siper ve bela okuna hedef olmamak; kendini belaya ve insanları sıkıntıya sokmamak için yemeği daha yavaş ye ve lokmayı daha ölçülü ve ihtiyaç kadar al.”

Genç adam dedi: “Bundan sonra bu hususta tedbirli olacağım ve sizin emrinizin sınırı dışına çıkmayacağım.”

Adamlar gidince kadın sordu: “Bu hileyi de yazıp tedbirini de öğrendin mi?”

Genç adam dedi: “Bu iş bir geceden sonra başka bir gece; bir günden sonra başka bir gün ve bir aydan sonra başka bir ayın gelmesi gibi sonsuzdur. Genç adam, deniz suyunu tartmanın ve çöl kumunu tane tane saymanın kadınların hilesini bilmekten ve sayıp dökmekten daha kolay olduğunu; bu işin sonunun gelmeyeceğini anladı ve konuyla ilgili yazdığı kitaplarını yaktı.⁶⁰

3.Şeytan ve kadın

Kadın şeytana dedi: Şu terzi adamı görüyor musun? Gidip onu vesveseye sokup karısından ayırabilir misin?

Şeytan “Evet! Bu iş çok kolaydır” dedi.

Sonra şeytan terzi adamın yanına gitti ve onu vesveseye sokmak için her yolu dendi. Ama terzi adam karısını çok seviyordu ve boşamayı asla düşünmüyordu. Şeytan geri döndü ve terzi adama karşı yenilgisini kadına itiraf etti.

Kadın dedi: “Şimdi neler olacak gör ve seyret”.

Kadın terzi adamın yanına gitti ve ona dedi: “Bu güzel kumaştan birkaç metre almak istiyorum; oğlum bu kumaşı sevgilisine hediye olarak götürmek istiyor.”

Terzi kumaşı kadına verdi. Kadın ondan sonra terzi adamın evine gidip kapıyı çaldı ve terzinin karısı kapıyı açtı. Kadın ona dedi: “Eğer mümkünse namaz kılmak için evinize gelmek istiyorum.”

Terzinin karısı “Buyurun, hoşgeldiniz” dedi. Kadın namazını kıldıktan sonra, o kumaşı terzinin karısının görmeyeceği şekilde odanın kapısının arkasına bıraktı ve evden çıkıp gitti.

60 Muhammed b. Ali az-Zahîrî as-Samarqandî, *Sindbâd-nâme*, (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul Üniversitesi 1948, s. 51-52, 265-270.

Terzi adam akşam eve gelince o kumaşı gördü; hemen o kadınla oğlunun sevgilisinin hikâyesini hatırladı ve anında karısını boşadı.

Olanları gören şeytan: “Şimdi ben, kadınların hile ve tuzak kurma hususunda üstünlüğünü itiraf ederim!”

Kadın dedi: “Biraz sabret; eğer terzi adamla karısını barıştırırsam ne dersin?”

Şeytan şaşkınlıkla “Nasıl?” dedi.

Kadın ertesi gün terziye gitti ve ona dedi: “Dün sizden satın aldığım kumaşın aynısını tekrar satın almak istiyorum. Çünkü dün aldığım kumaşı, namaz kılmak için girdiğim muhterem bir hanımın evinde unuttum; geri gidip istemeye de utandım.”

Terzi gitti karısından özür diledi; evine geri getirdi. Şeytan ise bir ruh hastalıkları hastanesine yattı ondan herhangi bir haber yok.⁶¹

Not: Bu hikâyenin çok uzun bir versiyonu *Binbir Gece Masalları*'nda (592-596 geceler) yer almaktadır.⁶² Aşağıdaki versiyonu da yine *Sindbâd-nâme* adlı eserde yer almaktadır.

4.Kocakarı ve delikanlı ile manifaturacının karısının hikâyesi

Zâvul şehrinde güzel bir delikanlı vardı. Bir gün gezerken bir kadın gördü ve dayanılmayacak şekilde ona âşık oldu. O civarda çok hilekâr olan bir kocakarıya gidip halini anlattı. Kocakarı, “Kocası filan yerde manifaturacılık yapar. Yarın ona git, ondan bir kat atlas al, -bir dost için alıyorum-, diyerek ne isterse ver. Sonra elbiseyi onun huzurunda bana verip -dostumuza götür- de” der. Ertesi gün genç öyle yaptı; atlası satın alıp kocakarıyla birlikte dükkândan ayrıldılar ve bir süre sonra kocakarı, atlas elbiseyle birlikte manifaturacının karısının evine gitti. Selam verip içeri girdi; muhabbet, izzet ve ikramla karşılandı. Kadın yemek hazırlamağa çıkınca, kocakarı çaktırmadan elbiseyi yastığın altına koydu, bir şeyler yedi ve gitti. Akşam olup kocası gelince gözü yastığın kabarık tarafına ilişti. O kabarığın gündüz sattığı o elbise olduğunu görünce genç ile karısı arasında bir şey olduğunu zannetti ve kadını dövdü. Kadın sebebini anlamadan çıktı annesinin evine gitti.

Kocakarı ertesi gün yine manifaturacının karısının evine geldi; onu evinde bulamayınca annesinin evine gitti. Damadının neden dolayı kızını dövdüğünü merak eden annesine bunun sebebini anlatacak bir hakîm bildiğini söyledi ve âşık gence hazır bulunmasını haber verip, kadını annesinin müsaadesi ile, onun

61 Nimetullah Safevî, *Zehr Der Suxenî*, (http://safavi-art.com/wp-content/uploads/2015/08/final_work1.pdf), s. 131-132.

62 *Elfu leyletin ve leyle*, Mısır, Bulak 1935, III, 166-169.

yanına götürdü. O gün akşama kadar eğlendiler. Kadın annesinin evine giderken, genç kocakarıya, kadın ile kocasının arasını düzeltmesini rica etti. Kocakarı “Yarın manifaturacının dükkânının önünde bulun, ben gelince, -elbiseyi ne yaptın ve ne oldu? De” dedi. Genç öyle yaptı.

Kocakarı, dostunun elbiseyi kabul etmediğini, parasını geri almak üzere manifaturacının evine getirdiğini, evde olmadığından oraya bıraktığını söyledi. Manifaturacı yanlış iş gördüğünü anlayıp hemen parasını iade etti ve annesinin evine karısının yanına gidip, özür dileyerek, i’zaz ve ikram ile karısını evine geri getirdi.⁶³

5. Üç hilekâr kadının kadı, muhtesip ve şahne ile hikâyesi

Şehrin kadısı, muhtesibi ve şahnesinin karıları bir gün hep beraber hamama giderler ve orada bir yüzük bulurlar; herbiri yüzüğün kendisine ait olduğunu iddia eder. Hamamı işleten kocakarı ana, bir öneride bulunur: “Her biri kocasına bir tuzak kursun ve hangisi daha başarılı olursa yüzük onun olsun” der.

Kadı’nın karısı yıllardır ona kavuşmayı arzu eden komşusu marangozun eviyle, kendi evleri arasında bir delik açar. Kocasını kadıya, komşusu marangozun evlenmek istediğini, dolayısıyla nikâhını kıymasını ister. Kendisi de süslenip bezenerek; kılık değiştirip o delikten marangozun evine gider ve marangozun nişanlısı şeklinde göstererek, binbir hileyle ve rüşvetle kadı’nın marangozla nikâhlarını kıymasını sağlar. Kadı nikâhlarını kıyarken kadını kendi karısına benzettiği için şüphelenip nikâh kıyma işini yarıda keserek evde karısını yoklamaya gider; ama karısı delikten koşarak kadı’dan önce eve varır. Kadı onu evde görünce rahatlar ve nikâh işini bitirmek için tekrar normal yoldan marangozun evine giderken karısı da açtığı delikten kestirmeden koşup kadıdan önce nikâh masasında hazır olur.

Muhtesibin karısı ise, bir delikanlıyı kandırarak eve alır ve tam o sırada hizmetçiler aracılığıyla muhtesibi, eve erkek aldığı hususunda haberdar ettirir. Muhtesip hemen eve koşar; kadın delikanlıyı bir sandığa saklar ve kocasını kapıda karşılayarak hizmetçilerin ona verdiği haberin doğru olduğunu söyler; ona delikanlıyla eğlenmek için hazırladığı sofrayı gösterir. Sinirlenmekten köpüren ve bulup bir an önce öldürmek için delikanlıyı arayan kocası muhtesibi delikanlıyı sakladığı sandığın başına götürür. Muhtesip aşırı bir öfkeyle sandığın anahtarını karısının elinden alınca, karısı kocasıyla önceden tutmuş olduğu ladesi hatırlatır. Muhtesip karısının bunca oyunu ladesi kazanmak için kurduğunu zanneder ve sandığın kapağını açmadan evden çıkıp gider. Karısı da bir süre sonra sandığın kapağını açar; delikanlıyı serbest bırakır.

63 *Sindbad-nâme*, s. 47-48; Farsça metin, 236-245.

Şahnenin hilekâr karısı ise, kocasını evde uyuduğu bir sırada uyandırır ve kendisine uyuşturucu bir ilaç içirir. Daha sonra evdeki köle ve hizmetçi kızların yardımıyla onu kalenderi kılığına sokarak götürüp kalenderilerin mekânı olan bir harabeye bırakırlar. Şahne, şuuru yerine gelince, evine gitmek ister ama karısı ve hizmetçiler onu her defasında dövüp eve almazlar. O da gerçekten bir kalenderi olduğuna inanmaya başlar. Şehneyi soranlara da karısı, hasta olup evde yattığını; dışarı çıkamayacağını söyler. Bir süre sonra karısı köle ve hizmetçilerin yardımıyla, kendini bir kalenderi sanan şahneye tekrar uyuşturucu bir ilacı içirip uyuşturarak eve getirir ve başına gelen her şeyin bir rüya olduğunu ona kabul ettirirler.

Her üç hilekâr kadın, yüzüğün sahibini belirlemek üzere, kocalarının başına getirdikleri bu oyunları anlatmak üzere hamam sahibi kocakarıya giderler ama kocakârının çok daha önceden ailesiyle birlikte oradan göç edip başka bir şehire gittiğini ve yüzüğü de beraber götürdüğünü öğrenirler.⁶⁴

Not: Bu hikâyenin çok uzun bir versiyonu Bexordâr b. Mahmud Türkemân Ferâhî'nin *Mahbûbu'l-Qulûb* (İntişârât-ê Bârânî, Tahran ts., s. 532 vd.) yer almaktadır.

6.Hilekâr kadının tuzağı

Bir kadın varmış bir de sevgilisi. Sevgilisi gece vakti gidip şarap içerek sarhoş olunca daruğa onu yakalayıp valiye götürdü. Vali, kadı'ya götürmesini emretti. Kadı da emretti; 80 değnek vurup hapse koydular. Kadın, geceden bir süre geçti, bekledi dostu gelmeyince çıkıp aradı ve olayı öğrendi. Sabah uykudan uyanır uyanmaz üç tane davet mektubu yazdı ve yedi kalem süslendi. İlkin valiliğe gitti ve valinin hizmetçisine dedi: "Valiye deyin; bir kadın şikâyetini arzetmek için sizinle görüşmek istiyor." Vali kadını içeriye aldı. Kadın kaş gözle işve ederek davet mektubunu takdim etti. Vali mektuba bir göz attı ve mektupta; "Gece saat birde filan mahallede bulunan filan evde bir süre eğlenmek için teşrif etmenizi beklerim..." yazmıştı. Kadın çok güzeldi. Valinin gönlünü çeldiği için vali dedi: "Baş üstüne! O saatte hazır bulunacağım."

Kadın, ardından şehrin kadı'sının evine gitti ve orada da aynı tuzağı kurdu. Onu da gece saat ikide eve gelmesi için davet etti. Daha sonra daruğanın evine gitti; ona da davet mektubunu verip gece saat üçte kadının evinde hazır olması hususunda anlaştılar.

Kadın ondan sonra marangoza gitti ve üç gözlü bir dolap yapmasını söyledi. Tesadüf ya marangoz da kadına vuruldu. Kadın sordu: "Dolabı kaç ve ne zamana

64 Ekrem Kerîmzâde İsfahânî-Leyla Verherem, "Tahlîl-ê Dâstânê Mokr-ê Se Zen-ê Mekkâr bâ Qâzî û Şahne û Muhtesib...", *Tahqîqât-ê Târixî-İctimâ'î*, Pejûhişgâh-ê 'Ulûm-ê İnsânî, 1395 hş., VI/1, 125-146.

kadar yaparsınız?” Marangoz dedi: “Hanımefendi, parası ve zamanı önemli değil; ne zaman isterseniz yetiştiririm ve fiyatı da bedeva olacak.”

Kadın dedi: “Harika! Mutlaka bugün ikindi vaktinde teslim etmelisiniz ve mademki böyle oldu dolabı dört kapılı yapmanı rica ediyorum.”

Marangoz, “Başüstüne” dedi ve ekledi: “İkinci vakti birini gönderin, dolabı götürsün.”

Kadın da dedi: “İstedığınız ücreti almak üzere siz de gece saat dörtte filan mahallede, filan yerdeki eve buyurun.”

Kadın ikindi vakti bir hamalla geldi ve istediği şekilde marangozun yapıp hazırladığı dolabı aldı hamalın sırtına yükledi getirip evin misafir odasında bir köşeye koydurdu. Kadın hemen oturdu, bir beyaz gecelik dikti ve çok gösterişli bir yatak hazırladı; evi temizleyip mumları yaktı ve biraz çerez, meze ve şarap odanın ortasına koydu ve sabırla bekledi. Önce vali geldi. Ona selamla karşıladı, izzet ikramla salona aldı ve içip eğlenmeye başladılar. Bir saat sonra kapı çalındı. Kadın valiye dedi: “Eyvah! Bugece kocamın eve geleceği hesapta yoktu; şimdi gelmiş kapıda; sizi ne yapacağımı ve ne halledeceğimi bilmiyorum! İyisi siz şu dolaba girin, ben kapısını kilitlerim. Kocam gelirse bir şekilde onu başımızdan savuşturup gönderir ve eğlencemize devam ederiz.”

Vali dolabın bir gözüne girdi ve kadın kapısını kilitledi.

Kadın kapıyı açtı, tam zamanında gelen kadı’ydı. Kadın valiye yaptığı muameleyi ona da uyguladı. Kadının sakalını sıvazladı ve ikisi salonda samimi şekilde çerez, meze ve şarapla meşgul iken tekrar kapı çalındı. Kadın kadıya dedi: “Vay başıma gelenler! Bugece kocamın eve geleceği hesapta yoktu; şimdi gelmiş kapıda, sizi ne yapacağımı bilmiyorum ve kaçacak bir delik de yok! İyisi siz şu dolaba girin, ben kapısını kilitlerim. Kocam gelirse bir şekilde onu başımızdan savuşturup gönderir ve eğlencemize devam ederiz.” Vali gibi kadı’yı da dolabın ikinci gözüne koyup kilitledi ve kapıyı açtı. Silahı ve teçhizatıyla gelen daruğaydı. Kadın önceki iki misafirine yaptığı muameleyi ona da yaptı. Daruğayla salonda samimi şekilde çerez, meyve ve şarapla meşgul iken tekrar kapı çalındı. Kadın, vali ile kadı gibi daruğaya da saklanması için dolabı gösterirken dedi: “Doğrusu Daruğa Bey, bir kardeşim var dün gece şarap içmiş, sarhoş olmuş ve tutuklanmış ve emrinizle hapse atmışlar. Sen şimdi dolaba gir, kocamı bir şekilde başımdan savuşturur geri gönderirim ve seni dolaptan çıkarırım sabaha kadar içip eğleniriz.”

Kadına vurulan ve hala tuzağını farketmeyen daruğa kadına dedi: “Emredin gidip desinler; bu gece “gezme gecesi” olduğu için onu hapisten çıkarırsınlar...” Daruğa dolabın üçüncü gözüne girince kadın kapıyı kilitledi ve kapıyı açtı. Gelen marangoz adam idi. Kadın hemen sert bir şekilde ona bağırdı: “Sen ne aptal adamsın, bu ne biçim dolaptır?” Marangoz dedi: “Canım, azizim Hanımefendi,

kurbanın olayım, neden, nasıldır?” kadın dedi: “Ben sana demiştim, her gözü bir adam sığacak kadar olsun; oysaki öyle değil; bir göze bir kedi bile sığmaz.” Marangoz “Hayır! Öyle değil. Herbir göze tam bir insan sığar.” Kadın da dedi: “Öyleyse gir, dene, görelim!”⁶⁵

[Ünlü bir Mevlâna araştırmacısı olan İranlı Bediuzzaman Furûzânfer *Ehâdîs ü Qises-ê Mesnevî* adlı eserinde yer verdiği bu hikâyenin daha uzun bir versiyonunda bir tacirin karısı olan hilekâr kadının sevgilisi uğruna dolaba kilitletiği şahıslardan şahne (şahne, aslında askeri vali demektir) yerine vali ve ilave olarak ülkenin padişahı (melik) da vardır. Hikâyede şu ilâveler yer almaktadır:]

Kadın valiyi dolaba kilitlemeden dostunun zindandan serbest bırakılması yazısını valiye imzalatır. Ayrıca rahat eğlenmeleri için her bir konuğunun elbiselerini çıkartırıp farklı renklerde rahat elbiseler giydiren. Dolap da üstüste gelecek şekilde beş gözden oluşmaktadır. En üst gözde marangoz, ikinci gözde padişah, üçüncü gözde vezir, dördüncü gözde vali ve en alt (beşinci) gözde de kadı yer almaktadır. Kadın dolabı kilitledikten sonra zindandan çıkarılan sevgilisiyle birlikte korkudan şehri terkedip başka bir şehre kaçarlar. Ama dolabın kapıları kilitli ve birbirinden hebersiz olan her bir misafir korkudan konuşamadığı için üç gün boyunca uykusuz, aç ve susuz şekilde sefalet içinde kalır. En üst gözdeki marangoz dayanamayıp tuvaletini yapınca melikin başına; melikinki vezirin başına; vezirinki valinin başına ve valininki de kadının başına dökülür. Sonunda kadı dayanamayarak “Bu ne pislik!” diye bağırınca vali de “Ey kadı, Allah ecrini versin!” der. Vezir de üstündeki gözde bulunan padişaha bağırır: “Bu ne pislik!” Padişah veziri sesinden tanır ve kendisinin tanınmaması için ses çıkarmaz. O sırada vezir der: “Allah bu kötü kadının belasını versin! Padişah dışında şehrin bütün büyüklerini bu dolaba kilitlemiş!” ondan sonra padişah der: “Sus! Bu karayüzlü kadının tuzağa düşürdüğü ilk kişi benim!” Bunları duyunca marangoz da bağırır: “Bu sandığı dört dinara yapmaktan başka hiçbir suçum yok. Paramı almaya gelince beni bu sandığa koydu ve kilitledi.” Ardından her beş şahıs konuşmaya başlarlar ve padişaha teselli vermeye çalışırlar. Sonuçta bir şekilde komşular evi boş görünce merak edip bir marangoz aracılığıyla kapısını açtırırlar. Evde kalan tek eşya olan dolaptan sesler çıkınca, içinde cinler var diye korkup dolabı yakmak isterler. Bunu duyan kadı *Kur’ân*’dan bir ayet okur; kendini onlara tanıtır ve onları dolabı yakmaktan vaz geçirir. Onlar da bir marangozu çağırıp dolabı açtırırlar. İçindekiler farklı elbiselerle dışarı çıkınca birbirlerine bakıp güldüler. Hilekâr kadın onların elbiselerini de götürmüştü. Başka elbiseler getirttiler ve ancak gece vakti gizlice evlerine dönerler.⁶⁶

65 *Efsânehâ ü Qissehâ*: Mecelle-i Elektronikî-yê Vistâ, Ferheng ü Edeb, sayı: 7, s. 55-56.

66 Bediuzzaman Furûzânfer, *Ehâdîs ü Qises-ê Mesnevî* (Nşr. Huseyn Dâvûdî), Emir Kebir Tahran 1381 hş., s.595-599; krş. Zemânî, VI, 1141.

7. Bu sandıkta lânetten başka bir şey yoktu

Mevlâna da *Mesnevî* adlı eserinde yukarıdaki hikâye ile örtüşen veya onun başka bir versiyonu olan aşağıdaki hikâyeye yer vermiş ve hikâyeden şu mısra zamanla İran kültüründe atasözü olmuştur:

اندرین صندوق جز لعنت نبود

Bu sandıkta lânetten başka bir şey yoktu.

Enderîn sendûq cuz le'net ne-bûd.

Bu atasözü bir insanın içindeki kötülük dışı yansıyınca yahut çok önemsenen bir nesnenin değersiz olduğu açığa çıkınca söylenir.⁶⁷

Kadı'nın cuha'nın karısına âşık olması ve kadı'nın sandığa kapatılması...

Cuha her yıl fakirlikten hileyle karısına yönelir derdi: “Ey güzel kadın!

Madem silâhın var, git bir av yakala da avından süt sağalım.

Kaş yayı gamze oku ve hile tuzagını, Hak niçin verdi? Avlanmak için.

Git, büyük bir kuş için tuzak kur, yem göster, ancak yemesine izin verme.

Karısı, “On gönüllü kocadan şikâyetçiyim” diye kadıya⁶⁸ gitti.

Hikâyeyi kısa kes. Kadı, o güzelin sözüne, güzelliğine kapılıp avlandı.

Dedi: “Mahkemede gürültü varken şikâyetini anlayamıyorum.

Ey servi boylu! Yalnız gelersen kocanın zalimliğini bana anlatırsın.”

-Kadın- dedi: “Senin evine şikâyet için iyi ve kötülerden gelip gidenler vardır.

Baş evi de hep sevdalıdır; gönül vesvese ve kavgayla doludur...

Kadı, “Ey güzel! Usul nedir?” dedi

-Kadın- dedi: “Bu cariyenin evi tamamıyla boştur.

Düşman köye gitti, bekçi de yoktur; yalnız kalmak için iyi bir yerdir.

Bu gece mümkünse oraya gel; gece işi duyulmaz ve riyasızdır...

O şeker dudaklı, kadıya acayıp masallar okudu; hem de ne dudakla!

İblis, Âdem'e ne kadar efsane okudu; -ama- **Havva**, “ye” deyince ona, o zaman yedi.⁶⁹

Zulüm ve adalet dünyasında ilk kan, kadın yüzünden Kâbil'in elinden döküldü.⁷⁰

67 Enverî, *Ferheng-i Emsâl*, I, 115.

68 Karaismailoğlu'nun çevrisinde “kadı: Qâzi” yerine “hâkim” kavramı tercih edilmiştir.

69 Havva anamızın yasak meyveden yemesi ve Âdem babamıza yedirmesi Yahudilik, Hıristiyanlık kültürü başta olmak üzere ataerkil kültürlerde ilk günahın kadın tarafından işlendiği şeklinde yorumlanmış ve inanılmıştır.

70 İlk büyük günah sayılan “insanı öldürme” olayının, Âdem'in oğlu Kâbil tarafından,

Nuh, tavada kebab yaparken [Allah'ın dinini tebliğ ederken] Vahile, durmadan tavaya taş atardı.

Kadın hilesi onun işine baskın geliyordu; öğüdünün temiz suyunu bulandı-
rıyordu...

Kadın hilesinin sonu yoktur; gece akıllı kadı [!] buluşmak için kadının evine gitti.

Kadın iki mum yaktı; meze ve meclis düzenledi. –Kadı- “Biz bu suyu içmeden sarhoşuz” dedi.

O sırada Cuha geldi, kapıyı çaldı. Kadı, sığınmak için bir kaçış yeri aradı.

Bir sandıktan başka boş yer görmedi, o yiğidin korkusundan sandığa girdi.

Cuha içeri girdi ve dedi: Ey eş! Ey baharda ve kışta günahım!

Benim sana feda etmediğim neyim var ki her zaman benden feryat ediyor-
sun?

Dudağım kuruyken, ağzımı açıp bana bazen müflis, bazen namussuz diyorsun.

Benim töhmet ve şüphe kaynağı olan şu sandıktan başka neyim var?

Halk, içinde altınım var sanıyor; bu zanla bana yardımı esirgiyor.

Sandığın görünüşü çok güzeldir; ancak mal, gümüş ve altından bomboştur!

Güzel ve vakarlı hilekârın bedeni gibi; o seled e yilandan başka bir şey bula-
mazsın.

Yarın şu sandığı alıp mahalleye götüreceğim, çarşının ortasında yakacağım.

Böylece Müslüman, Mecusi ve Yahudi, bu sandıkta lanetten başka bir şey
olmadığını görür.”

Kadın, “Hey! Ey adam!” dedi, “Vazgeç bundan.” -Cuha- “Bundan başkasını
yapmayacağım” diye yeminler etti.

Sabah erken yel gibi hamal getirdi, hemen o sandığı sırtına yükledi.

Kadı sandığın içinde, ağır ceza nedeniyle bağırıyordu: “Ey hamal! Vay ha-
mal!”

O hamal sağa sola baktı; “Ne yönden ses ve haber geliyor?”

“Hayret! Bu bana seslenen gaipten midir? Yoksa bir peri gizlice beni mi
çağırıyor?”

kadın yüzünden gerçekleştiğine inanılır. Tarihî rivayetlere göre beşerin annesi Havva her gebeliğinde biri kız biri oğlan, ikiz çocuklar doğururdu. Bu ikiz çocuklardan oğlan olanı sonraki ikizlerden olan kızla evlenirdi. Kâbil çiftçilik, Hâbil ise hayvancılıkla uğraşırdu. Daha büyük olan Kâbil ikizi olan kız, Hâbil'in ikizi olan kızd an daha güzeldi. Hâbil'in Kâbil'in ikizi olan kızla evlenmesine karar verildi. Fakat Kâbil razı olmadı ve “Benim kendi ikizimle evlenmem daha uygundur” dedi. Her iki kardeşin Allah'a kurban sunmalarına ve kurbanı kabul edilene n o kızla evlenmesine karar verdiler. Hâbil seçkin bir kuzu, Kâbil ise bir deste başak sundu. Hâbil'inki kabul edildi, Kâbil'in ise reddedildi. Bu sebeple kardeşi Hâbil'e karşı kin güttü ve onu öldürdü. Bk. Zemânî, *Şerh-i Mesnevî*, VI, 1146.

O ses art arda gelince ve artınca, “Gaipten değildir” dedi, kendine geldi. Sonunda o sesin ve feryadın sandıktan geldiğini, sandıkta birinin saklandığını anladı...

Bu sözün sonu yoktur. Kadı ona dedi: “Ey hamal! Ey sandık taşıyan! Çabukça mahkemede vekilimi benden, bütün bunlardan haberdar et. -Gelsin- şu akılsızdan bunu satın alsın: böylece bağlı şekilde evimize götürsün.”

Vekil geldi, “Sandığın kaç?” dedi. -Cuha- dedi: “Dokuz yüz altından fazla veriyorlar.

Ben bin altından daha aşağı veremem; alıcıysan, aç keseyi getir.”

-Vekil- “Ey kısa keçe elbiseli! Utan. Sandığın değeri bellidir” dedi.

-Cuha- dedi: “Görmeden satış geçersizdir; bizim satışımız kilim altında bu doğru değildir.

Açayım; değmiyorsa, yazıklanmamak için satın alma. Ey baba!”

-Vekil- “Ey sırları örten! Sırrı açma, kapalı olarak satın alıyorum, benimle uzlaş.

Ört ki seni örtsünler; kendine emin olmadıkça kimseye gülme...”

-Cuha- “Bu yaptığım zulümdür, ancak yine de bil ki ilk başlayan daha zalimdir” dedi.

Hâsılı bu alım satımda macera çok uzadı; yüz dinar verip onu ondan satın aldı...⁷¹

Bir yıl sonra Cuha tekrar sıkıntılardan dolayı hanımına dönüp dedi: “Ey becerikli kadın!

Geçen yılki geliri yenile; kadının huzurunda benden şikâyet et.”

Karısı başka kadınlarla kadının huzuruna gitti; bir kadını tercüman yaptı.

Kadı konuşmasından kendisini tanımasın, geçen (yılki) belayı hatırlamasın diye.

Kadının göz kırpan bakışı fitnedir; fakat kadının sesinden fitne yüz kat olur.

Kendisi sesini yükseltmiyordu; kadının sadece bakışının yararı yoktu.

Kadı, “Sen git, işine birlikte karar vermem için hasmını getir.”

Cuha geldi, kadı onu hemen tanımadı; çünkü kadı, karşılaşma sırasında sandıktaydı.

Onun sesini, alış verişte ve arttırıp eksiltmede dışarıdan duymuştu.

-Kadı- dedi: “Kadının nafakasını niçin tam vermiyorsun?” -Cuha- dedi: “Şeriatın candan kölesiyim.

71 Mesnevî, *Adnan Karaismailoğlu* çevrisi, s. 863-867 (VI. Defter, 4449-4565); Zemânî, *Şerh-i Mesnevî*, VI, 1139-60.

Fakat ölsem kefenim yok benim; Ben bu oyunun, şeş beşinin yoksuluyum!”
Kadı bu sözden onu tanıdı, o hilesini ve oyununu hatırladı.
Dedi: “O şeşi beşi benimle oynadın; geçen altı yönü de bağlayıp yendin.
Benim sıram geçti; bu yıl o kumarı başka biriyle oyna, elini benden çek.”⁷²

8.Armut ağacından aşağı in ki doğru göresin

ببینی درست تا بیا پایین امروود درخت از

Hikâye: Kötü bir kadın kocasına, “O hayaller sana armut ağacının tepesinden görünüyor, çünkü armut ağacının tepesinde insanın gözüne böyle şeyler görünür. **Armut ağacının tepesinden aşağı in o hayaller gider**” dedi...

Hilekâr ve kötü bir kadın dostuna, aptal kocasının gözü önünde onunla yatabileceği konusunda söz verdi. Kadın önceden plan kurarak oynaşına dedi: “Gel filan ağacın veya çalının arkasına saklan; ben sana işaret edince yanıma gel.”

Ondan sonra kadın kocasıyla birlikte bahçeye gitti.

Kocasına, “Ey talihli! Ben meyve toplamak için ağaca çıkıyorum” dedi.

O kadın ağaca çıktığında, yukarıdan kocasına bakınca ağladı.

Kocasına dedi: “Koğulmuş ahlaksız! Sana dolanan o lûti kim?

Sen onun altında kadın gibi yatmışsın. Ey filan! Sen tam kadınsı erkekmişsin.”

Kocası dedi: “Hayır, galiba başın döndü; yoksa burada yerde benden başka kimse yok.”

Kadın tekrarladı: “Arkana kapaklanmış o külahlı kimdir? Hadi!”

-Kocası- dedi: “Ey kadın! Dikkat et! Ağaçtan aşağı in, zira başın döndü, sen çok bunadın.”

Aşağı inince kocası çıktı; kadın dostunu yanına [üstüne] çekti.

Kocası, “Ey fahişe! o maymun gibi üstüne çıkan o adam kimdir? dedi.

Kadın, Hayır burada benden başka kimse yok. Dikkat et! Başın dönmüş, Kocası, bu sözü kadına tekrarladı.

Kadın dedi: “Bu armut ağacındandır!

Ben de armut ağacının tepesinden senin gördüğün şekilde eğri görüyordum. Ey deyyus!”

Haydi! Hiç kimse olmadığını görmek için aşağı gel. Bu bütün hayal gösterme armut ağacındandır.”⁷³

72 Mevlânâ, *Mesnevî*, Türkçesi: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ, Ankara 2008, s. 868 (VI/4551-4564); krş. Zemânî, Kerîm, *Şerh-i Câmi '-i Mesnevî-yi Ma'nevî*, İntişârâtı İttılâ'ât, Tahrân 1382 hş.,IV, 1165-67.

73 *Mesnevî*, çev. Karaismailoğlu, IV, 3544-58; krş. Haşmetullah Riyâzî, *Dâstânâhâ û Peyâmhá-yê Mesnevî*, 313-314

9. Karılar tuzağına dikkat et kepenek!

Şimdi yüz men safran hazırla kepenek!

کپنک گوش کن از مکر زنان، حالا حاضر کن صد من زعفران!

Kepenek gûş kun ez mekr-ê zenân,

hâlâ hazır kun sad men za'ferân.

Kadınların hilesi ve tuzağına karşı dikkatli olmak lâzım.

Ölmüş olan kocası için ağıt yakıp ağlayan bir kadının evinin önünden iki yabancı erkek geçiyordu. Biri, arkadaşına dedi ki: “Kocasının ölümüne söyleyip ağıt yakan bu kadın yalan söylüyor”. Diğeri karşı çıktı. İkisi iddiaya girdiler; yüz men safran üzerine anlaştılar.

Kadının numara yaptığını iddia eden adam, arkadaşını, giydiği geniş kepeneğin içine sakladı; kendisi de kadının ölmüş kocasının kardeşi olarak tanıttı ve kadının evine girdiler. Arkadaşı içinde durduğu halde kepeneği omzundan çıkardı, odanın duvarı yanına koydu. Kadınla sohbet başladı. Samimiyeti ilerletti ve sonunda kendisiyle yatmak için kadını razı etmeye çalıştı. Maksudını elde edince, iddiayı kazandığını hatırlatmak için kepeneğe yöneldi ve içinde saklı arkadaşına dedi ki: “Karılar tuzağına aldanma kepenek! Şimdi yüz men safran hazırla kepenek!”⁷⁴

Türkçe: *İnanma yaz gününün yağmuruna, yağar yağar arkasından gün doğar; inanma dul kadının ağıdına ağlar ağlar, gözüyle er dener.*⁷⁵

10. O üç çocuğun ar lekesini görmek istemiyorsan,

bu çocuğun adını anma!

اگر می خواهی داغ آن سه تا بچه را نبینی، اسم این بچه را مبر!

Eger mî-xâhî dâğ-ê ân se tâ beççe râ ne-bînî, ism-ê in beççe râ me-ber!

Kocasını birkaç yıl seferde kalan bir kadın, dört çocuk doğurur. Koca dönünce kendisini sorguya çekerek çocukların kimden olduğunu sorar.

Kadın, “Birincisi, sen yolculuğa çıktığında ben hamileydim” der.

Koca, “Birincisi kabul, ikincisi için ne dersin?” der.

Kadın, “İkincisi kolaydır: bir gece rüyamda senin seferden döndüğünü ve beraber yattığımızı gördüm; bu çocuk o rüyanın semeresidir” der.

Koca, “Bu da kabul, üçüncüsüne ne dersin?” der.

Kadın sorar: “Bu şehir o şehir dolaşırken rüyada benimle yattığını hiç görmedin mi?” Koca, “Elbette gördüm” der.

⁷⁴ Hazrâ'î, s. 607.

⁷⁵ Yurtbaşı, s. 89.

Kadın, “Artık ne diye beni hesaba çekiyorsun, bu üçüncü çocuk da o rüyanın semeresidir” der.

Koca sorar: “Varsayalım üçü kabul, dördüncüsüne ne dersin?”

Kadın, “Eğer o üç çocuğun namus lekesini görmek istemiyorsan, bu çocuğun adını bile anma!” der.⁷⁶

Sonuç ve ilave dört hikâye

Kadın hilesi, kadın tuzağı veya *kadının fendiyle ilgili Cevâmi’u’l-Hikâyât* adlı eserde yer alan birçok hikâyeden şu dördünü örnek olarak aktarmakta fayda vardır. Bu hikâyelerde kadının kişiliğini korumak ve erkeğe karşı varlığını ispatlamak için ne tür hilelere, doğrusu çözüm yollarına başvurduğu veya toplumsal yapının kadını nasıl mağdur ettiğini göstermek açısından dikkat çekicidir:

11. Kadının iffeti ve dindarlığı

Aşırı vesveseli ve kıskanç bir adam vardı. Bir kadınla evlendi ve hiçbir mahremnin gözü kadını ve kadının gözü de hiçbir mahremi görmeyecek şekilde evin etrafını sıkı şekilde kapattı. Kadın bir süre bu sıkıntıyı çektikten sonra kocasına dedi: “Bana neden baskı kurup beni adeta hapse tıkamışsın? Eğer kadın kötü ve şirretli olursa hiç kimse onu durduramaz. Şayet iffetli ve nefsinin tutan olursa helal kocası dışında hiç kimseye ilgi duymaz. Bu tavrından vazgeç ve beni Allah’a teslim et; çünkü iffetim ve dinim beni en iyi şekilde korumaktadır.”

Her ne kadar kocasına bunları söylese de kocası karısının bu söylediklerine iltifat etmedi ve baskıyı daha da arttırdı. Kadın da kocasına bu konuda bir kanıt göstermek istedi. Komşusu bir kocakarıyı eve çağırdı ve onun aracılığıyla genç bir komşusuna haber gönderdi: “Bir süredir sana olan aşkın üzüntüsüne tutulmuş, senin sevdanla kendimi kaybedip takatten düşmüşüm” dedi.

Haberi alan genç adam, sorup kadının güzelliğini öğrenince haber gönderdi: “Senin güzelliğne karşılık canını ve gönlünü ortaya koymayacak; başını ve altını (parasını) sana feda eymeyecek biri var mıdır? Fakat senin kocan aşırı kıskanç ve lütuftan uzaktır. Sana ulaşmak nasıl mümkün olabilir?”

Kadın dedi: “Kolaydır, yeter ki beni iste. Önce sefere çıkacağımı etrafa yayman gerekir ve bu arada büyük bir sandık yaptırıp benim kocama de ki: ‘Ben yolculuğa çıkacağım, eşyayla dolu bir sandığım var, senden başkasına itimadım yok; eğer sandığı evinizde emanet olarak kalmasına müsaade ederseniz büyük lütuf olacaktır.’ Kocamla vedalaştıktan sonra ona de ki: ‘Uşağım sandığı evinize getirecek.’ Hamal sandığı evimize getirince, kocam da evden çıkıp gidince sandıktan çıkarsın; biz de birbirimizin cemaline kavuşup eğleneceğiz.”

76 Hazrâ’î, s. 155, 455.

Genç bu planı isabetli gördü ve uygulamaya koyuldu. Büyük bir sandık yaptırdı; bir anahtar da taktırdı ve sandığı evinde emanet tutması için kadının kocasına ricada bulundu. Kendisi sandığın içine girdi ve hamal sandığı adamın evine götürdü.

Karısı çıkıp kocasına dedi: “Beyim! Bu nedir?” Kocasını dedi: “Bir dost yolculuğa çıkacak, bu sandığı emanet olarak evimizde kalmasını istedi.”

Kadın dedi: “Bunun içinde ne var, biliyor musun?” Kocasını “Bilmiyorum” deyince kadın dedi ki: “Eve kilitli bir sandığı getirip içinde ne bulunduğunu bilmemek akla uygun olmaz! Eğer yarın sandık sahibi içinde para ya da mücevher bulunduğunu ve onları senin aldığını iddia ederse nasıl cevabını verirsin? Varsayalım kadınıya gittin ve (ona el sürmediğine) yemin ettin, yine de bir husumet oluşacak ve adın lekelenir. Biri yeminine inansa da on kişi de senin yalan yere yemin ettiğini söyler. Doğru olanı, adamın mutemedini çağırıp onun huzurunda sandığın kapağını açtırmak ve onun içinde ne varsa ayrıntılı olarak bilmen ve emanet olarak korumandır.”

Adam karısının haklı olduğunu düşündü. O genç adamın uşağına sandığı açmasını söyledi. Uşak efendisinin sandığın içinde olduğunu bilmiyordu. Sandığı açmak zorundaydı. Sandığı açınca genç adam başını çıkardı ve aşırı mahcubiyetten ve utanmaktan dili tutuldu. Adam şaşırıp kaldı.

Bunun üzerine karısı ona dedi: “Kocacığım! Bu efendinin bu konuda hiçbir kusuru yoktur. Bu olanların hepsini ben planladım. Ve benim amacım şuydu: Sen beni korumak amacıyla baskı yapmakta sınırı aştın. Ben sana defalarca dedim ki kadını tutamazsın ve onu kötülük yapmaktan engelleyemezsin; çünkü iblis onların yardımcısıdır. Ama sen bana inanmadın. Eğer içimde kötü niyet olsaydı, sen kendi elinle bir sevgili eve getirip oturttuğun halde seni bu sandığın kilidini açmaya tahrik etmezdim. Ama benim amacım iffetimi kanıtlamaktı. Şimdi beni kendi halime bırak ve bana baskı kurmaktan vazgeç.”⁷⁷

Bazı hikâyelerde de kadın başına gelecek kötülüğü defetmek için hileye ve tuzak kurmaya başvurur. Nitekim bu konuyla ilgili Sindbâdnâme’de şu ilginç hikâye yer almaktadır:

12. Kadın düşkünün hükümdarın hikâyesi

Pêrûz adlı iyi bir hükümdar vardı, fakat kadınlara düşküdü. Bir gün, köşkün damından etrafa bakarken, bir kadın gördü. Birini gönderip yerini ve kocasının ticaret için Irak tarafına uzun bir sefere çıkmış olduğunu öğrendi. Geceleyin, havassından biri ile, kadının evine geldi. Kadın, çaresiz, onu iyi karşıladı. Yemek hazırlanıncaya kadar okunmak üzere bir kitap verdi. Padişah “Birinin kapısını

⁷⁷ Muhammed Sedüddin Avfi, *Cevâmi’u’l-hikâyât ve Levâmi’u’r-rivâyât*, (nşr. Cafer Şi’âr), Tahran 1370 hş., 347-349.

fiske ile çalarsan, kapımı yumrukla çalarlar” sözüne gelince, müteessir oldu; kalktı, özür dileyerek gitti. Aceleden ayakkabısını unutmuştu. Ertesi gün, seferden dönen koca bunu görünce korktu, karısından şüphe edip evinden kovdu. Kadının kardeşleri onu dava edip, padişaha: “Kiraladığı tarlayı bıraktı ve icarını vermiyor” dediler. Koca: “Seferden döndüğüm zaman, orada arslanın ayak izini gördüm” dedi. Hükümdar anladı ve dedi: “Evet oradan arslan geçti, fakat hiçbir ziyan vermedi.”

Adam da karısının evine gidip özür diledi ve onu tekrar evine getirdi.⁷⁸

Konuyla ilgili bazı hikâyelerde de kötü bir durumun oluşmasında hem erkeğin hem kadının sorumluluğu yanı sıra mal hırsı ve aç gözlülük de tetikleyici faktör olarak öne çıkmaktadır. Örneğin *Sindbâdnâme*'de şu ilginç hikâye yer almaktadır:

13. Hamamcı ile karısı ve şehzadenin hikâyesi

Kannûc'da tezgâhı ve servetiyle nam salan bir hamamcı vardı ve oranın çok güzel olan şehzadesi onun hamamına gelirdi. Şehzadenin babası ona civardaki bir padişahın kızını almıştı. Zifafın yakın olduğu bir zamanda, şehzade hamama geldi. Çok şişman olduğundan tenasül uzvu görünmüyordu. Bunun üzerine hamamcı ağlamaya başladı. Sebebini soran şehzadeye, zifafta muvaffak olup olamayacağını bilmediğinden ağladığını söyledi. Şehzade, “Ben de bunu düşünüyordum. Kesemde birkaç dinar var, onları al ve bana bir kadın getir de kendimi deneyeyim” dedi. Hamamcı gözünde gül gibi gözüktüp ışıldayan dinarları alınca, tamaa kapıldı ve aletin iş yapamayacağını düşünerek şaytana uydu ve olayı güzel olan karısına anlatarak şehzadeye onu getirdi. Hamamcı bir yarıktan onları seyrediyordu. Gördüğü şeylerden dolayı pişman olup sessizce karısını çağırıp bu kötü işten vazgeçirmeye çalışsa da kadın gelmedi. Her defasında işaretle kocasına “Şehzade izin verene kadar bekle” dedi. Hamamcı ahmaklığından ve yaptığı kötü işten utanıp gitti kendini mezbeledeki bir ağaca astı. Kadın hamamdan çıkınca kocasını tanımamazlıktan gelerek geçip gitti.⁷⁹

14. Can verene kadar iffetini korumak

Geçmişte ve hâlihazırda bu postmodern çağda dünyanın birçok yerindeki savaşlar ve terör olayları nedeniyle birçok kadının en acımasız şekilde mağdur edildiğini ve tecavüze uğradığını hergün haberlerden öğreniyoruz. Bosna Hersek, Irak, Afganistan, Suriye ve Afrika ülkelerinde bu trajedinin sayısız örnekleri yaşandı ve yaşanıyor. Birçok kadının kişiliğini ve iffetini korumak için canını

78 Muhammed b. Ali az-Zahîrî as-Samarqandî, *Sindbâd-nâme*, (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul Üniversitesi 1948, Türkçe metin, 50; Farsça metin, 258-263; Arapça metin, s. 354.

79 *Sindbâd-nâme*, Türkçe metin, 41; Farsça metin, 173-179.

verdiğini de biliyoruz. Klasik eserlerden biri olan *Cevâmi'u'l-Hikâyât*'ta kadın fendi veya kadın hilesiyle ilgili hikâyeler arasında çok ilginç şu hikâye yer alır:

Burku'î (Ali b. Muhammed) hicri 255 yılında Basra'da isyan ederek etrafında topladığı Zencîler ve başıboş adamlarla yöreyi yağmaladığı sırada, kendisine Basra'dan bir Alevî kızı da getirdiler. Kendisine kötülük yapmak istediklerini anlayan kız Burku'î'ye dedi: "Ey önder! Beni Zencîlerin elinden kurtar, sana bir dua öğreteceğim, o dua sayesinde kılıç asla sana zarar vermeyecek." Burku'î kızı yanına aldı, "Onu bana öğret" dedi.

Kızcağız dedi: "Bildiğim bu duanın etkili olup olmayacağını nasıl bilebilirsin. Önce kılıcı var gücünle bende dene, kılıç beni kesmezse, sen kesinlikle bu duanın etkili olduğunu görmüş olup duanın kıymetini anlamış olursun." Burku'î kılıçla kıza vurdu ve kız anında düşüp öldü.

Kızın iffetinden dolayı zinaya maruz kalmamak için hile yaptığını anladılar ve üzüлüp pişman oldular.⁸⁰

Sonuç olarak şimdiye kadar *kadın hilesi*, *kadın tuzağı* veya *kadının fendi*yle ilgili dini, coğrafi, tarihi birliktelik ve kültürel etkileşimden dolayı Ortadoğu halkları arasında birçok atasözünün ortak olduğu görülmektedir. Şimdiye kadar *kadın hilesi*, *kadın tuzağı* veya *kadının fendi*yle ilgili aktarılan hikâyelerden kadının yapısında hem iyilik hem kötülük yapma yetisi ve becerisi bulunduğunu ve şayet kadın kötülük yapmak isterse şeytanın bile aklına gelmeyecek yöntemleri kullanabileceğini göstermektedir. Bazısında kadın kahramanlar, kendilerini zayıf, beceriksiz ve eksik gören erkeklere karşı varlıklarını hissettirmeye; namuslu, iffetli, zeki ve becerikli olduklarını ispatlamaya çalışırlar. Kurmancî, Zazakî ve Soranî olan hikâyelerin neredeyse tamamı ve Farsça 1 ve 2 nolu hikâyeler bu temaları yansıtır. Kadın iyi niyetli ve iffetli bir karakterle erkeğe karşı verdiği mücadelede başarılı olur.

Bazı hikâyelerde kadın kötü niyetli olsa veya kadının yapısında kötülük yapma isteği olsa, erkeğin onu korumak için bekçi de tutsa kadınla baş edemeyeceği gerçeği ortaya çıkmaktadır (bk. Farsça 1., 2., 11.hikâye)

Ahlâkî kuralları tanımayan bazı şirret tipleri de ihtiras ve arzularına kavuşmak için fırsat buldukça her türlü hile ve tuzağa başvurarak erkeği aldatmakta veya yoldan çıkarmakta şeytandan daha başarılı olurlar (Bk. Farsça 3, 5, 8 nolu hikâye).

Bazı kadınlar da ekonomik çıkar elde etmek veya başka amaçlarla erkekler tarafından araç olarak kullanılmaktadır (bk. Farsça 7 ve 13.hikâye).

Bazı hikâyelerde de kadın namusunu korumak amacıyla öldürülmeyi de göze alarak çeşitli hilelere başvurur (bk. Farsça 12.ve 14.hikâye).

80 Avfî, s. 338.

Bu kavramlar arasından daha çok öne çıkan “hile/hîle” sözcüğü Arapça orijinli olup diğer birçok Müslüman milletin diline geçmiş ve bu dillerde anlam değişimine uğramıştır. Arapça’da asıl anlamı “yol”, “çıkarma yolu”, “çare”, “keskin zekâ”, “tedbir”, “kurnazlık”, “tasarruf gücü”⁸¹ vs. anlamlarda da kullanılmaktadır.⁸² Dolayısıyla *kadın hilesi*, *kadın fendi* veya *kadın tuzağı* gibi ifadeler ilk görünürde zihinlerde (“Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika”)⁸³ olumsuz anlamlar çağrışırsa da bu anlamlarıyla birlikte pratik hayatta kişiyi (kadını) çeşitli tehlikelerden kurtarmak; onurunu korumak amacıyla (bir savunma aracı olarak “yol”, “çare”, “kurnazlık”, tedbir” vs. manalarda kullanılmak suretiyle anlamsal açıdan olumlu farklı boyutlara da sahiptir.

Kaynaklar

- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I-II, İnkılâp İstanbul 1988.
- Albayrak, Nurettin, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- Avfî, Muhammed Sedîduddîn, *Cevâmi’u’l-hikâyât ve Levâmi’u’r-rivâyât*, (nşr. Cafer Şî’âr), Tahran 1370 hş.
- Azîmî, Muhendîs Sâdıq, *Ferheng-i Bîst Hezâr Mesel û hikmet û Istîlâh*, Tahran 1382 hş.
- Bingöl, Abdulkadir, *Gotinên Pêşîyan û Biwej*, Weşanên Na, İzmir 2014.
- Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=154854)
- Dêrşewî, Mele Mehmûd, *Mîştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşîya*, (Latinize: Serbest Zaxoyî) Stockholm 1989.
- Deşteki, ‘Omer Şeyxullâh, *Pendî Kûrdî: Çîrokekey*, Enstîtu-yê Kelepûrî Kurdistan, Hewlêr 2006.
- Dihqân, Behmen, *Ferheng-i Câmî’-i Zarbu’l-meselhâ-yi Fârsî*, Tahran 1383 hş.
- Dêhxodâ, Ali Ekber, *Emsâl u Hikem*, I-IV, Emîr Kebîr, 1363 hş.
- _____, *Lugatnâme*, ilgili madde. (<https://www.vajehyab.com>)
- Efsânehâ û Qissehâ*: Mecelle-i Elektronikî-yê Vîstâ, Ferheng û Edeb, Mîhr 1389 hş., sayı: 7.
- Ekrem Kerîmzâde Isfahânî-Leyla Verherem, “Tahlîl-ê Dâstânê Meker-ê Se Zen-ê Mekkâr bâ Qâzî û Şahne û Muhtesîb...”, *Tahqîqât-ê Târîxî-İctimâî*, Pejûhişgâh-ê ‘Ulûm-ê İnsânî, 1395 hş., VI/1, s. 125-146.

81 Mutçalı, Sedar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul 1995, 206; Bk. Dehxodâ, Ali Ekber, *Lugatnâme*, ilgili maddeye (<https://www.vajehyab.com>)

82 Bk. Dehxodâ, a.g.e., ilgili madde.

83 *Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=154854)

Elfu leyletin ve leyle, Mısır, Bulak 1935.

Encû-yê Şîrâzî, Seyyid Ebû'l-Qâsim, *Qıssehâ-yê Îrânî*, Emîr Kebîr, Tahran 1376 hş.
Enverî, Hasan (ve diğêrleri), *Ferheng-i Emsâl-i Sohan*, I-II, İntişârât-i Sohan, Tahran 1384 hş.

Furûzânfer, Bediuzzaman, *Ehâdîs û Qises-ê Mesnevî* (nşr. Huseyn Dâvûdî), Emîr Kebîr Tahran 1381 hş.

Gerdesorî, Cemal, *Serberdey Kordevârî*, Hewlêr 2006.

Hablerudî, Muhammed, *Kulliyât-i Câmi'û't-temsîl*, Tahran ts.

Hazrâ'î, Emîn, *Ferhengnâme-ê Emsâl û Hikem-ê Îrânî*, İntişârât-ê Nuvîd, Sîrâz 1382 hş./2003.

Hecîyê Cindî, *Hikyated Cimeta Kurda VI*, Weşanxana Asoxîk, Yêrêvan 2005.

Hesen, Bîlal, *Ji Wêjeya Gel: Pend û Peng*, 2008.

Mevlânâ, *Mesnevî*, Türkçesi: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ, Ankara 2008.

el-Meydânî, Ebî'l-Fazl b. Ehmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî, *Mecmau'l-emsâl*, I-II (tahkik, Muhammed Muhyuddîn Abdu'l-Hamîd), 1955.

Mutçalı, Sedar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık, İstanbul 1995.

Oncu, Mehmet, *Gotinên Pêşiyân*, Enstîtuya Kurdî, Stenbol 1992.

Riyâzî, Haşmetullah, *Dâstânâ û Peyâmâ-yê Mesnevî I*, Tahran 1385 hş.

Rudenko, Margaret, *Efsânehâ-yê Kurdî* (Farsçaya çeviren: Kerîm Keşâverz), İntişârât-ê Âgâh, Tahran 1352 hş.

Safevî, Nimetullah, *Zehr Der Suxenî*, (http://safavi-art.com/wp-content/uploads/2015/08/final_work1.pdf).

Seccâdî, Seyyid Abulhamid, *Pendê Pêşînân*, Hewlêr, 2010.

Selcan, Zilfi, *Qese u Qesê Vîrênu Leksikon*, Dersim 2013.

Seydayê Tîrêj, *Serpêhatiyên Kurdan (Dâstânâ-yê Kurdî-yê Kurmâncî)*, İran/Qum 1393 hş.

Seyidxan Kuric, *Arvûn û Lûy: Sonikî Çoligî*, Nûbihar, İstanbul 2014.

Tîgrîs, Amed, *6762 Gotinên Peşîyan*, Weşanên Rewşen, Stockholm 2001.

Tokmak, A. Naci, *Farsça-Türkçe Ortak Deyimler Sözlüğü*, İstanbul 1995.

Veroj, Said: <http://www.kovarabir.com/2012/10/seid-veroj-vateye-verenan-yedimilizazaki/>

Yurtbaşı, Metin, *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Ankara 1994.

Zahîrî as-Samarqandî, Muhammed b. Ali, *Sindbâd-nâme*, (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul Üniversitesi 1948.

Zemânî, Kerîm, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-yi Ma'nevî*, I-VII, İntişârâtî Ittilâ'ât, Tahran 1382 hş.

Zinar, Zeynelabidîn, *Xwençe: Gotinên Pêşîyan, Kilam-Dîlok û Çîrok I*, Weşanxana Çanda Kurdî, Stockholm 1989.

Zûlfîqârî, Hesen, *Dâstânâ-yi Emsâl*, İntişârât-i Mâzyâr, Tahran 1385 hş.

_____, *Ferheng-ê Bozorg-ê Zêrbu'l-Meselhâ-yê Fârsî*, I-II, Tahran 1388 hş.